

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1359>

Geliş Tarihi: 12.08.2018

Kabul Tarihi: 06.10.2018

CIA VE 27 MAYIS 1960 DARBESİ¹

Bayram AKÇA² – Sinan KIYANÇ³

Öz

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde darbeler geniş bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin demokratikleşmesine engel olan darbeler, 27 Mayıs 1960 ile başlamıştır. Ordu içinde hiyerarşi dışında kurulan cunta tarafından gerçekleştirilen 27 Mayıs 1960 darbesi, Soğuk Savaş sürecinde yaşanan darbeler gibi hakkında birçok iddia bulunmaktadır. ABD'nin 27 Mayıs 1960 darbesinin gerçekleşmesinde etkin rol oynadığı bu iddiaların başında gelmektedir. ABD'nin bu süreçte oynadığı rol şimdiye kadar net bir şekilde ortaya konulamaması böylesine iddiaların ortaya atılmasına ortam hazırlamıştır. Bunun yanı sıra ABD'nin, Soğuk Savaş yıllarında çıkarları doğrultusunda ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatının (CIA) aracılığıyla bazı darbeler de etkin rol aldığı ortaya çıkması neticesinde Türkiye'de yaşanan darbelerin ardında da bu güç aranmıştır. Türkiye'de yaşanan gelişmeleri ABD adına yakından takip eden CIA, arşivinin araştırmacıların hizmetine sunulması ile bu dönemle ilgili birçok sorunun cevap bulmasını sağlamıştır. Bu araştırmada ABD'nin ve dolayısıyla CIA'nın 27 Mayıs 1960 darbesinde nasıl bir rol oynadığı sorusuna cevap aranmıştır. CIA arşiv belgeleri ışığında gelişmeler ele alınmıştır. CIA arşiv belgelerinin yanı sıra dönemi aydınlatacak birinci el kaynak ve eserler incelenmiş; elde edilen bulgular ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: CIA, 27 Mayıs 1960 Darbesi, Adnan Menderes, İstihbarat, Müdahale

¹ Bu makale, "ABD Arşiv Belgelerine Göre Türkiye'de Askeri Darbeler (1960-1980)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, abayram@mu.edu.tr

³ Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sinankiyanc@gmail.com

CIA and May 27, 1960 Coup

Abstract

Coup in the history of the Republic of Turkey holds a large place. It coups the biggest obstacle to Turkey's democratization process began with the May 27, 1960. There are various allegations about the May 27, 1960 coup performed by the junta established outside the hierarchy within the army, such as the many coups in the cold war period. The role of the United States in this process so far has not been put forward clearly, has prepared the environment for such claims. As well as the United States, in the interests during the Cold War the US Central Intelligence Agency (CIA) through some coups have also sought this power also behind the coup in Turkey in the claims that take an active role. Developments in Turkey closely follows by the CIA, it led to the finding answers to many questions relating to this period by the archives available to the researchers. In this study, the question of the role of the USA and therefore the CIA in the coup of May 27, 1960 was sought. Developments in the light of CIA archival documents are discussed. In addition to the CIA archival documents, first hand sources and works that will illuminate the period were examined; the findings were revealed.

Key Words: CIA, May 27, 1960 Coup, Adnan Menderes, Intelligence, Intervention

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de demokratikleşme sürecine girmişti. Bu süreçte (1950) Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından itibaren ülkeyi tek başına yöneten Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) muhalefet koltuğuna oturmuştu. DP, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya'nın tehditleri karşısında benimsenen batı yanlısı dış politikayı sıkı bir şekilde savunmuş ve devam ettirmişti. DP'nin iç politika da farklı bir yol çizmesi ülke de yeni oturtulmaya çalışılan iktidar-muhalefet ilişkisinde de sertleşmelere, kimi zaman siyasi çatışmalara neden olmuştu. Bu siyasi çatışmanın en şiddetli yaşandığı dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki cunta tarafından 27 Mayıs 1960 tarihinde darbe yapılarak DP dönemine son verilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinde hiyerarşisi dışında kurulan cunta tarafından üç buçuk saat gibi bir sürede ülke yönetiminin ele geçirmesi günümüze kadar tartışılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde darbeler geleneğinin başlangıcı 27 Mayıs 1960 darbesi sonuçları bakımından da toplumda derin izler bırakmıştır. Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam edilmeleri darbenin kanlı ve acı neticesini göstermiştir.

27 Mayıs 1960 darbesi hakkında yapılan araştırmalarda iç ve dış etkenler üzerinde durulmaktadır. Bu araştırmalarda Soğuk Savaşın gölgesinde dış etkenler

hakkında iddialar ortaya atılmıştır. 1947 yılında kurulan ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı, CIA, bu iddialarda baş aktördür. Yakın zamanda yapılan araştırmalar Soğuk Savaş yıllarında yaşanan darbelerin bir kısmında CIA'nın aktif olarak rol aldığını ortaya koymuştur. Böylece 27 Mayıs 1960 darbesi ile ilgili yeni iddialarında ortaya atılmasına ortam hazırlamıştır. Ancak bu iddiaların hiçbiri ispat edilememiştir. Bu durum kimi zaman bilimsel olmaktan uzaklaşmış, komplo teorisi halini almıştır.

CIA, Soğuk Savaş sürecinde istihbarat kavramının sınırlarını son derece genişletmiş ve kimi zaman bir ordu gibi hareket etmiştir. Dünyanın dört bir yanında ABD hegemonyasının en önemli temsilcisi olan CIA, son derece önemli faaliyetlerde bulunmuştur.⁴ Bu kapsamda CIA, Türkiye'de de etkin faaliyetler yürütmüştür. Türkiye'nin NATO'ya üye olması sonrasında hızlı bir şekilde açılan ABD üstleri aracılığıyla dinleme ve izleme gibi önemli istihbarat faaliyetlerinin yanı sıra İncirlik Üssünden dünya tarihinin en önemli istihbarat faaliyetlerinden olan U-2 casus uçuşlarının bir kısmını yürütmüştür.⁵ CIA bu kapsamda Soğuk Savaş yıllarında etkin bir rol oynamıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş yıllarında yaşanan darbelerde de CIA'nın etkisinde gerçekleştiği ile ilgili önemli iddialar bulunmaktadır. Bu iddiaların bir kısmı yapılan araştırmalarda doğrulanmıştır.⁶

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde darbeler sürecini başlatan 27 Mayıs 1960 darbesi sürecinde ABD'nin ve dolayısıyla CIA'nın takındığı tavır araştırılmaktadır. Çalışmada savunulan tez, CIA'nın 27 Mayıs 1960 darbesinin ortaya çıkana kadar doğrudan bir etkisi olmadığıdır. Ancak 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren cuntanın darbe bildirgesinde açık bir şekilde batı yanlısı olduğunu belirtmesi neticesinde CIA, darbenin yaşaması ve uluslararası etkinliğini artırmasında aktif rol almıştır. Bu süreçte 27 Mayıs 1960 darbe yönetimi hakkında ABD kaygılarının ortadan kalkmasında CIA önemli katkı sunmuştur. Bu çalışmada yakın zamanda araştırmacıların hizmetine sunulan CIA Arşiv belgeleri ışığında, CIA'nın 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde meydana gelen olaylar karşısında takındığı tavrın yanı sıra darbeye ve sonrasındaki gelişmelere bakışı ortaya konulmaktadır.

⁴ L. Fletcher Prouty, Temmuz 1985, CIA-RDP90-01208R000100030022-6; Allen W. Dulles, *The Craft of Intelligence: America's Legendary Spy Master on The Fundamentals of Intelligence Gathering for a Free World*, The Lyons Press, Guilford-2006, s. 34; <https://www.cia.gov/about-cia/>Erişim Tarihi: 08.02.2018

⁵ Sinan KIYANÇ, "Soğuk Savaş Yıllarında CIA'nın Türkiye'deki Faaliyetleri (1945-1960)", *II. Uluslararası Demokrasi, Emperyalizm, Hegemonya ve İstihbarat Faaliyetleri Sempozyumu*, 30 Kasım-2 Aralık 2017, Atatürk Araştırma Merkezi, Giresun-2007

⁶ John Stockwell, *The Praetorian Guard The U.S. Role in The New World Order*, Published by South End Press-1999; Ömer Aslan, *U.S. Involvement in Military Coups D'etat in Turkey and Pakistan During The Cold War: Between Conspiracy and Reality*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi. Ankara-2016, s.7

1. 27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesinde Siyasi Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmekte olan ülkelerde çok partili hayata geçilmeye başlanmış, bu durum Türkiye’de de yankı uyandırmıştı. Batı bloğunun “özgür dünya” olarak tanımladığı coğrafyada çok partili hayat benimsenmişti. Ancak çok partili hayata geçişte Türkiye bir dizi zorlukla karşılaşmıştı. Tüm zorlukları aşmaya çalışan ülkede Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, uluslararası gelişmelerin sonucunda çok partili hayata geçişte önemli bir kararlılık göstermiştir. İsmet İnönü, 12 Temmuz 1947 tarihli bildirisinde Cumhurbaşkanı olarak her partiye eşit mesafede olduğunu belirtmişti⁷. Ancak bu kararlılık 1946 yılı Milletvekili Genel Seçiminde iddia edilen usulsüzlüklerle CHP’nin seçimi kazanması neticesinde demokrasi umutları hüsrana uğramıştı. Türkiye Cumhuriyet tarihine “hileli seçim” olarak geçen 1946 Milletvekili Genel Seçimi, CHP’nin iktidarını tartışılır hale getirmişti.⁸

CHP seçimde usulsüzlük iddiaları karşısında ülkede o güne kadar var olan seçim sisteminde 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu ile köklü değişiklik yapmıştı. Bu kanun bünyesinde birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Bu kanun nedeniyle 1950-1960 yılları arasında yapılan üç seçimde de CHP bu kanundan muzdarip olmuştur. Kanun, çoğunluk sistemini benimsendiğinden her il bazında yapılmıştır. İlde hangi parti ilk sırada çıkarsa o ilin milletvekillerinin tamamını kazanmıştı. Seçme yaşının 22, seçilme yaşının da 30 olduğu bu kanunda en demokratik adım gizli oy, açık sayım usulüdür.⁹

Yeni sistem ile ülkede demokratikleşme umutları yeniden filizlenmişti. Ard arda kurulan partilerden DP toplum için büyük umutları da beraberinde getirmişti. 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan DP 1950 yılında iktidara gelmişti. CHP’nin seçimleri kaybetmesiyle yaşadığı şaşkınlık ve içe kapanıklığını aşması 1957 Milletvekili Genel Seçiminin hemen öncesine kadar sürmüştür. 1957 Milletvekili Genel Seçimi, CHP’nin o güne kadar üstlendiği muhalefet politikasında radikal değişiklikler yapmasına neden olmuştur. Bu değişikliklerle 27 Mayıs 1960 darbesine giden siyasi süreç başlamıştır. Dönemin en önemli kırılması 27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçiminin hemen sonrasında meydana gelmiştir. CHP’nin büyük umutlarla girdiği seçimde DP ilk sırada çıkmıştı. CHP, DP’nin seçimde usulsüzlük yaptığını iddia etmişti. CHP, DP’nin zaferini meşru görmediğinden tepkisini her seferinde belirtmişti. Bu tepkilerden en dikkat çeken, 29 Ekim 1957 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıl dönümünde

⁷ Nejat Gülen, *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*, Kastaş Yayınevi, İstanbul-2005, s.22-23

⁸ Osman Akandere, *1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar*, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-76/1946-genel-secimleri-ve-sonuclari-uzerinde-iktidar-ve-muhalefet-partileri-arasinda-yapilan-tartismalar-ii/Erişim> Tarihi: 12.05.2018

⁹ Kemal Olgun, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, S.79, C. 27. 2011,s. 24-25

Anıtkabir ve Hipodrom kutlamalarına İsmet İnönü'nün katılmaması yeni bir sürecin habercisi olmuştur.¹⁰ Bu ve benzeri gelişmeler CHP ve DP arasındaki iktidar-muhalefet mücadelesinin gittikçe gerginleşen bir döneme girdiğinin habercisidir. Bu dönemde CHP aldığı mağlubiyeti, DP ise iktidarının güç kaybettiğini bir türlü kabul etmemiştir. Sonuç olarak, CHP muhalefette, DP ise iktidarda sertleşmişti.

Meclis koridorları ve kısmen Ankara sokaklarında kendini gösteren bu gerginlik 1959 yılına gelindiğinde meydanlara taşınmıştı. CHP'nin ekonomik ve siyasi gelişmeleri öne sürerek bir an evvel erken seçime gidilmesi talebini DP'nin reddetmesi üzerine İsmet İnönü adeta taarruza geçmiş ve temsili bir adım atmıştı. İsmet İnönü çizmelerini giyerek bir zamanlar Yunan Başkumandan Trikopis'i esir aldığı Uşak'a gitmişti. İsmet İnönü'yü bekleyen kalabalıkta olaylar çıkmış ve bu esnada atılan bir taşın İnönü yaralanmıştı. Ardından İstanbul Topkapı'da daha büyük olaylar meydana gelmiş ve İsmet İnönü'nün arabası tekmelenmişti. Bu ve benzeri olaylar neticesinde ortam daha da gerginleşmişti. Kayseri Yeşilhisar'da yaşananlarla gerginlik hat safhaya ulaşmıştı. İsmet İnönü'nün Kayseri'ye yaptığı yolculuk asker tarafından engellenmek istenmiş ve İnönü'nün treni Kayseri girişinde durdurulmuştu. Ancak İsmet İnönü, Milli Mücadele kahramanı olarak trenden inmiş ve onu durdurmak isteyen askerlerin arasından geçip yoluna devam etmişti. Bu esnada askerlerin selam duruşu DP nezdinde rahatsızlığa neden olmuştu. Olay sonrasında bazı subaylar istifa etmişti, CIA'nın da belirttiği üzere istifa eden subaylar tutuklanmışlardı.¹¹

DP, CHP'nin faaliyetlerinden son derece rahatsızlık duymuştu. CHP mitinglerini engellemek için büyük çaba göstermişti. Bu tür müdahaleler yaşanmakta olan gerginliği daha da artırırken, iki taraf da sorumluluğu karşı tarafta olduğunu iddia etmiş ve konuyu meclise taşımışlardır. Olayların TBMM'de ele alınması neticesinde DP'nin girişimiyle, Nisan 1960 tarihinde CHP'nin siyasi faaliyetlerinin hukuka uygun olmadığı gerekçesiyle Tahkikat Komisyonu kurulmuştu. Tahkikat Komisyonu kurulur kurulmaz bütün siyasi faaliyetleri (gösteri ve yürüyüş) 3 ay süre ile askıya almıştı. Tahkikat Komisyonu hakkında görüşmeler sürerken İsmet İnönü'nün, *“Arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam”* şeklinde ki ifadesi büyük tartışmalara neden olmuştu. DP'ye yapılan açık tehdit neticesinde CHP'nin yayın organı olan Ulus gazetesi yasaklanmıştı. DP'nin bu konuşmayı kamuoyundan saklama çabasına karşın Ulus Gazetesi, CHP milletvekillerinin arabalarıyla ülkenin dört bir yanına ulaştırılmıştı. Böylece ordu

¹⁰ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul-1997, s. 95

¹¹ CIA-RDP79T00975A005000440001-7

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

içerisindeki cuntalardan haberi olan İsmet İnönü'nün bu ifadesi ilgili yerlere bir mesaj olarak kabul edilmiştir.¹²

CIA'nın 20 Nisan 1960 tarihli raporunda DP ile CHP arasındaki siyasi krize dikkat çekmiştir. CIA, Tahkikat Komisyonu tarafından üç aylığına tüm siyasi faaliyetlerin yasaklandığının altını çizmiş, 19 Nisan'da Ankara'daki gösterilere polislin sert müdahale ettiğini belirtmiştir. Bu süreçte DP'nin CHP faaliyetleri üzerinde sınırlayıcı önlemler alacağını ve bu unsurların partiyi kapatmaya kadar gideceğini iddia etmiştir. Ülkede her geçen gün tansiyonun arttığına dikkat çeken CIA, DP'ye muhalif olanların yer altı faaliyetlerinin artacağını vurgulamıştır. İsmet İnönü'nün Kayseri Yeşilhisar ziyareti sırasında yaşanan gerginliğin ülkedeki siyasi tansiyonu iyice artırdığına vurgu yapan CIA, bu sırada istifa eden dört subayın tutuklandığını ifade etmiştir. CIA, Milli Mücadele komutanlarından ve Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşlarından olan İsmet İnönü'ye karşı hükümetin takındığı tavrın ordu içerisinde rahatsızlığa neden olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun ordunun üst düzeyinde Menderes Hükümetine desteğinin tehlikeye düştüğüne dikkat çekmiştir. Bu nedenle ülkedeki siyasi çekişmenin hem demokrasiyi hem de ülkenin güvenliğini tehdit ettiğini belirtmiştir.¹³

CIA bu hususta hazırladığı bir başka raporda Türkiye'de artan siyasi tansiyona dikkat çekmiştir. Raporda, CHP'nin yıl içerisinde bir seçim planlandığını ön görerek miting yaptığını belirtmiştir. Ancak muhalefetin tüm baskılarına karşın Başbakan Adnan Menderes'in erken seçimi kabul etmemesi ve İsmet İnönü'nün siyasi faaliyetlerini kısıtlamak için yapılanların ülkede büyük tepki yarattığı da vurgulanmıştır. CIA, İsmet İnönü'nün "*ihtilal çağrısı*" karşısında mecliste 12 oturumluk cezasına dikkat çekerek ordunun bu süreçteki rolünün son derece önemli olduğunu altını çizmiştir. CIA, ordunun tarihsel bir görev olarak siyasete soğuk baktığı ve olayları takip ettiğini; genç subayların CHP karşısında iç müdahalede kullanılmalarına şiddetle karşı çıktığını belirtmiştir.¹⁴

İsmet İnönü ve Adnan Menderes bu siyasi çalkantılı dönemde karşılıklı olarak birbirlerini suçlamışlardı. Adnan Menderes bir konuşmasında İsmet İnönü'nün illegal olarak iktidara gelmeyi planladığını iddia etmiştir. İsmet İnönü ise Adnan Menderes'i muhalefeti yasakladığını ve Ortadoğu'yu menfaatine göre yönetmeye çalıştığını iddia ederek yaşanan siyasi gerginliğin nedeni olarak öne sürmüştü.¹⁵

¹² Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkarat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul-2007, s. 113-114

¹³ CIA, 20 Nisan 1960, CIA-RDP79T00975A005000440001-7

¹⁴ NSC Briefing, 27.04.1960, CIA-RDP79R00890A001200040017-2; Central Intelligence Briefing, 16.01.1960, CIA-RDP79T00975A004900120001-4

¹⁵ NSC Briefing, 06.01.1959, CIA-RDP79R00890A001100010032-9

ABD'nin Ankara Büyükelçisi W. Fletcher Warren gelişmeler karşısında hazırladığı raporda yaşanan olayların Türk siyasi partilerinin yapılarından ileri geldiğini belirtirken, CHP'nin mücadelede şiddeti artıracakını vurgulamıştır. ABD tüm bu gelişmeler karşısında sessizliğini korumuştur. Bu sessizlik başlangıçta CHP tarafından DP'nin politikalarına destek olarak yorumlanmıştır. Ordunun üst kademesinin DP yanında yer almasına rağmen, dönemin Savunma Bakanı Ethem Menderes, hükümetin muhalefet üzerindeki baskısına devam etmesi halinde ordunun müdahale edebileceğini ifade etmiştir. Bu açıklamayı DP yönetimi pek dikkate almamıştı.¹⁶

CIA, darbeden bir yıl önce ülkedeki siyasi gelişmeler karşısında darbe ihtimali üzerinde durmuştur. Ancak CIA böylesine bir müdahalenin ordunun üst düzeyi tarafından gerçekleştirileceği ön görüşünde bulunmuştur. Öyle ki DP milletvekillerinden Mazlum Kayalar, Bahadır Dülger ve Reşat Akşemseddin, Adnan Menderes'e açık açık CHP'nin bir ayaklanma planladığını belirtmelerine karşın, parti yönetimi bunlara kulak asmamıştı. Hatta Adnan Menderes bu iddiaları alaycı bir şekilde yorumlamıştı: “*Güya onlar (muhalefettekiler) bir ihtilal yapmaya hazırlanıyorlarmış. Gülerim ben buna! Bilsinler ki ihtilal yapabilenler sadece muhalefettekiler değildir. İktidardakilerde yapabilir hem de en alasmı!*” Bu durumda, iktidar ve muhalefetin ikisinin de dillerinden düşürmediği “*İhtilal*” söylevi toplum arasında da yaygın hale gelmişti. Öyle ki, darbeden bir ay öncesinde herkesin dilinde ihtilal sözcüğü ağızdan ağza dolaşırken, yaşanan rahatsızlığın da ifadesi olarak kullanılmıştı.¹⁷ İktidarın bile sık sık kullandığı bu ifade büyük bir yanılmanın da göstergesidir. Topluma benimsetilmeye çalışılan ihtilal söylevini Başbakanın dilinden düşürmemesi ve buna önlem almak yerine, tüm uyarılara rağmen konuyu alaycı bir şekilde gündeme getirmesi hiç şüphe yok ki cuntacıların işine yaramıştır.

Gelişmeler ordu içerisindeki cunta için büyük bir fırsat doğurmuştu. O güne kadar ordu tarafından darbe planının 1961 sonrasında hayata geçirilmesi düşünülürken yaşanan siyasi çekişmenin sokağa yansması neticesinde darbe planı erkene alınmıştı.¹⁸ Darbenin gerçekleşmesi için uygun ortam iktidar ve muhalefet çekişmesi neticesinde oluşurken; asıl etken sokağın hareketlenmesiydi. DP'ye muhalif kesimin başında üniversiteler gelmekteydi. Gerginlik kısa süre sonra üniversite öğrencilerini harekete geçirmişti.

Öğrenci olaylarının başlamasından hemen önce İsmet İnönü soğuk algınlığı nedeniyle bir süre dinlendikten sonra 15 Nisan 1960 günü İstanbul'da gençlerle bir

¹⁶ NSC Briefing, 12.05.1959, CIA-RDP79R00890A001100050004-6

¹⁷ Ali Fuat Başgil, , *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım*, Çev. Cemal Aydın, Yağmur Yayınları, İstanbul-2006, s. 19

¹⁸ Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçıının Anıları*, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul-2005, s. 185

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

araya gelmiştir. Bu görüşme de gençlerle sohbet eden İnönü, içinde buldukları duruma karşı geleceğe umutla bakmaları gerektiğini belirtmiştir.¹⁹ İsmet İnönü'nün umut talebi kısa sürede karşılık bulmuştu. Ülkedeki gelişmelerin basında yer alması uygulanan sansür nedeniyle yasaklanmıştı. Bunun üzerinde basın dünyadaki bir diğer gelişmeyi manşetlerine taşımıştı. Güney Kore'de yaşanan öğrenci olayları basında geniş yer almıştı. Güney Kore'de yaşanan öğrenci olayları neticesinde Cumhurbaşkanı Syngman Rhee'nin istifa etmek zorunda kalması Türkiye'deki gençliğin moral kazanmasına neden olmuştu.²⁰ Yine basına yansıyan bir diğer önemli gelişme ise DP içerisindeki derin çatlağı. DP Milletvekili Sıtkı Yırcalı'nın Tahkikat Komisyonunun olağanüstü yetkisinin kabul edilmesi üzerine yaptığı konuşmasında, bu şekilde yetki verilmesinin anayasaya aykırı olduğunu belirtmişti. DP'den istifaların basına yansımaları parti içerisindeki muhalefetin en açık göstergesiydi. Tam da böyle bir dönemde 27 Nisan 1960 tarihinde İsmet İnönü yaptığı konuşmada “*Türk Milleti, Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir*” ifadesi ile öğrencilere sinyal vermişti. Bu ifade mecliste tartışmalar yaşanmasına yol açmış ve bu tartışmalar neticesinde İsmet İnönü'ye 12 oturuma katılmama cezası verilmişti.²¹

28 Nisan 1960 sabahı İstanbul, Ankara ve İzmir öğrenci yürüyüşlerine uyanmıştı. Yürüyüş sırasında polisin sert müdahalesi ile karşılaşan öğrenciler dört bir yana kaçmışlardı. Olaylara üniversite öğrencileri, avukat ve öğretim görevlilerinin bir kısmının destek vermesine karşın, DP yönetimine karşı birçok öğretim görevlisi ise olayların dışında kalmıştı. Öğrenci olayları yabancı basında da geniş yer bulmuştu. Almanya, İngiltere ve ABD'nin önde gelen basın kuruluşları yaşanan olaylara geniş yer ayırmıştı.²²

CIA yaşanan öğrenci olaylarını yakından takip etmiştir. Olaylar karşısında hazırladığı raporda Doğu Almanya'dan yayın yapan Bizim Radyo'nun isyan çağrısı yaptığının altını çizmiştir. Bizim Radyo'yu yakın takibe alan CIA, olaylar karşısında yoğun bir isyan çağrısı faaliyetine giriştiğini belirtmişti. CIA'nın belirttiğine göre Bizim Radyo'nun bu çabasına karşı olaylara komünistlerden katılım sağlanmamıştı. Bunun yanı sıra ABD karşıtı herhangi bir slogan ya da olay görülmemişti. Bu durumda öğrenci olaylarının ideolojik bir alt yapısı olmadığını göstermektedir. Hükümet tüm bu olaylardan CHP'yi sorumlu tutmuşsa da, CHP bunu kabul etmemiştir. Olaylar sonrasında öğrencilerin yanı sıra CHP'li bazı isimler de gözüne alınmıştı. CIA,

¹⁹ Milliyet, 16.04.1960, s.1

²⁰ Detaylı Bilgi için bakınız: C. I. Eugene Kim and Ke-soo Kim, “The April 1960 Korean Student Movement”, *The Western Political Quarterly*, S. 17, No. 1. 1964, ss. 83-92

²¹ Birand vd. age., s. 115

²² Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, C.2, Yayına Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2005, s. 709; Rasih Nuri İleri, *27 Mayıs Menderes'in Dramı*, Yalçın Yayınları, İstanbul-1986, ss. 202-207

CHP'nin üst düzey yöneticileri bu olaylar sonrasında baskıya uğramaları neticesinde ABD büyükelçiliğine başvurmayı planladıklarını iddia etmiştir. CIA olaylar karşısında DP içerisinde de önemli bir tepkinin oluştuğuna dikkat çekmiştir. Bu tepkinin boyutlarını aktaran CIA, DP milletvekillerinden 130'unun partinin olaylar karşısında duruşu ve parti politikalarını sert bir şekilde eleştirerek ayrı bir yapıda bir araya gelmeyi planladıkları belirtilmiştir. Hatta bu grubun CHP'nin yanında DP ile mücadele etme ihtimali olduğu iddia etmişti. DP, 4 Mayıs 1960 tarihindeki NATO Dışişleri Bakanları toplantısı öncesinde ABD'den yardım isteyecekleri iddia edilmiştir. CIA, DP'nin yürüyüşe katılan öğrencilerin ve CHP'nin ABD karşıtı olduğunu yayacaklarını öne sürmüştü. Ancak CIA tarafından yakından takip edilen olaylarda herhangi bir ABD karşıtı olay ve söyleme rastlanmamış hatta çağrılara karşın komünistlerin olaylar içerisinde yer almaktan kaçındığı vurgulanmıştı. CHP ise DP'ye karşı meydana gelen olaylara ABD'nin dikkatini çekmeye çalışmıştı.²³

NATO Dışişleri Bakanları toplantısında istenilen dikkati çekmiş olan muhalefet, en çok ABD'nin tepkisini merak etmişti. Olayları yakından takip eden ABD, yaşanan gelişmeler karşısında derin bir sessizliğe bürünmüştü. CIA'nın daha 1960 yılı başında ülkedeki siyasi tansiyonunun demokrasi ve ülke güvenliğini tehlikeye düşüreceği uyarılarına rağmen ABD olaylar karşısında tepki vermemişti. Bu sessizlik CHP'nin tüm baskılarına karşın devam etmiştir. CHP, ABD'nin bu sessizliğini yaşanan olaylar karşısında bir tepkisizlik olarak değil tam tersine bir hoşnutsuzluk olarak yorumlamıştır. ABD ise yaşanacak gelişmelerin seyrine dikkat çekmiş ve tam da bu süreçte sessizce takip etmeyi tercih etmiştir.²⁴

28 Nisan ve devamında meydana gelen öğrenci olayları üzerinde araştırma yapılmamış, darbenin en önemli nedenlerinden gösterilen bu olaylar muhalefet tarafından bir halk ayaklanması olarak gösterilmiştir. Oysa gösterilerin merkezi olan İstanbul'da bile muhalif kesimin sadece bir kısmı olaylara katılmıştı. İzmir ve Ankara başta olmak üzere, Malatya, Bursa ve Balıkesir'de yapılan küçük çaplı gösterilere polis sert müdahale etmişti. İstanbul'da meydana gelen olaylarda öğrenci birlik başkanlarından Turan Emeksiz'in hayatını kaybetmesi olayların daha da şiddetlenmesine neden olmuştu.

Öğrenci olaylarında gözden kaçan bir diğer gelişme ise Sovyet Rusya'nın etkisiydi. Sovyet Rusya ile yakın zamana kadar Türkiye'deki İncirlik Üssü kullanılarak

²³ NSC Briefing, 04.05.1960, CIA-RDP79R00890A001200050005-4; CIA-RDP79-00927A002700060001-8

²⁴ 12 Mayıs 1960 tarihli CIA belgesinde kritik iki haftalık sürece girildiğini belirtmiştir. Bu süreçte DP'nin önlemlerini artırması beklenirken, CHP'nin de birçok yerde lokal olaylarla DP karşısında sert bir direniş göstereceğini belirtmiştir. Central Intelligence Bulletin, 12.05.1960, CIA-RDP79T00975A005100110001-2

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

Sovyet Rusya topraklarına U-2 Casus uçuşlarının yapıldığının ortaya çıkmasıyla²⁵ 27 Mayıs öncesinde son derece gergin dönemin içerisine girilmişti. Sovyet Rusya bu uçuşlar nedeniyle Türkiye'ye nota vermiş ve iki ülke arasında yeni bir kriz yaşanmıştır. Bizim Radyo öğrenci olaylarına destek vermesine karşın herhangi bir komünist eylem gerçekleşmemiştir.

Hükümet olayların hemen sonrasında Ali Fuat Başgil'i Ankara'ya davet etmişti. Çıkış arayan hükümet Çankaya ve Başbakanlık arasında kurulan sıcak hatta çözüm arayışlarına girmişti. Adnan Menderes'in olaylara bakışından ötürü Celal Bayar son derece kaygılıydı. Ali Fuat Başgil, Çankaya'da yapılan toplantıya katılmıştı. Celal Bayar ve Adnan Menderes'in yanı sıra hükümetin önemli isimleri de bu toplantıda hazır bulunmuşlardı. 28 Nisan sabahında öğrencilerle askerlerin kucaklaştığını izleyen Başgil, çözüm olarak; hükümetin istifa etmesini yerine milli bir hükümet kurulmasını önermişti. Başgil ayrıca kurulmasını önerdiği hükümette muhalefete birkaç bakanlık verilmesinin ve anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunların geri çekilmesinin ülkede artan tansiyonu düşüreceğini belirtmiştir. Başgil'i büyük bir dikkatle dinleyen hükümet üyeleri bu fikirleri tartışırken Adnan Menderes gerekirse istifa edeceğini belirtmişti. Ancak Celal Bayar bu öneriye karşı çıkmıştı.²⁶

Celal Bayar sıkıyönetimin devam etmesi ve olayların sert şekilde bastırılması gerektiğini savunmuştu. Celal Bayar'a göre Ali Fuat Başgil'in sunduğu öneriler tavizden başka bir şey değildi ve taviz anca tavizi doğururdu. Celal Bayar'ın bu tavrı hükümet içinden de destek bulmuştu. Ordunun üst kademesi de Celal Bayar gibi düşünmüştü. Adnan Menderes'in yumuşak politikası eleştirilirken Celal Bayar olaylar karşısında daha da güçlenmişti. Öğrenci olayları sonrasında İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmişti. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına Fahri Özdilek, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına Namık Argüç atanmıştı. Olaylardan sonra yayın yasağı getirilirken İstanbul ve Ankara'daki üniversite ve yükseköğretim kurumları 1 aylığına kapatılmıştı. Bu sert önlemler üzerine Adnan Menderes de açıklamalarını sertleştirmişti. Adnan Menderes, 1 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı açıklama da olayları şöyle tanımlamıştı: "*Bir miktar avare insan, üniversite öğrencileriyle ihtilalin mevcudiyetinden bahsedilmez. Bu düpedüz bir isyan hareketi, ayaklanma teşebbüsü ve siyasi irticadır. Hepsi komünist usullerdir.*"²⁷. Şüphesiz bu konuşma ABD'ye verilen mesajdı. Ancak batı ısrarla olaya sessiz kalmış ve bekle gör politikasını gütmüştü.

Çözüm arayışlarında Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Celal Bayar ve Adnan Menderes'e kendisini Başbakan yapmaları durumunda olayları bastıracağını

²⁵ Detaylı bilgi için bakınız: Francis Gary Powers and Curt Gentry, *Operation Overflight: A Memoir of the U-2 Incident*, Potomac Books, 2003

²⁶ Başgil, age., ss. 125-137

²⁷ Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul-2005, s.140

belirtmişti. Dikkat çeken nokta ise Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un her seferinde askerin hükümetin yanında olduğunu belirtmesi olmuştur. Rüştü Erdelhun, ordunun üst kademesinde desteğe rağmen genç subaylardan oluşan cuntalardan haberi olmamıştı. Rüştü Erdelhun'un bu destek açıklaması Adnan Menderes ve Celal Bayar'ı büyük bir yanılgıya düşürmüştür. Hükümet ile uzun süredir yakın ilişkide olan Rüştü Erdelhun'un başbakan yapılması fikrini Adnan Menderes önce benimsenmiş, ancak sonrasında reddetmişti. Celal Bayar yıllar sonra verdiği bir röportajda bu olayı anlatırken "*Keşke Menderes'i dinlemeseydim, Erdelhun Paşa'yı başbakan yapsaydım 27 Mayıs gerçekleşmezdi*" itirafında bulunmuştu.²⁸

Tüm çabalar hükümetin ne kadar zayıfladığını ve olaylar karşısında tepki vermekte yetersiz kaldığını göstermişti. Anadolu'nun birçok yerinde sessiz eylem meydana gelirken "555K" olayı olarak hafızalara kazınan 5 Mayıs gösterileri meydana gelmişti. 5 Mayıs saat 5'te Ankara Kızılay'da bir araya gelen öğrencilerin oluşturduğu olaylar ülke tarihinde 555K olayı olarak kazanılmıştı. Hükümet aleyhine gerçekleştirilen bu gösterilerde Adnan Menderes olayın dışında kalmaktansa öğrencilerin arasına girmiş ve konuşmaya çalışmıştı. Celal Bayar ve Rüştü Erdelhun'un kaygılı bakışları altında Adnan Menderes göstericilerin arasında tartaklanmış ve zorla çıkarılmıştı.²⁹

Olayların iyice kontrolden çıktığını gören Celal Bayar kaygılı bir şekilde kontrolün sağlanması için daha sert önlemler almaya karar vermişti. Celal Bayar'ın bu konuda attığı en önemli adım o güne kadar olayların akışında çokta görmediğimiz istihbarat örgütü Milli Emniyet Hizmetlerine görev verilmişti. Milli Emniyet'in 28 Nisan olaylarında önceden bilgilendirip bilgilendirmediği sır olarak durmaktadır. 555K olayı sonrasında Milli Emniyet verdiği bilgiler ışığında birçok kişi tutuklanmıştı. Tutuklananlar arasında çok sayıda subayda bulunmaktaydı. Milli Emniyet faaliyetlerini artırmış ve olaylara karışan isimleri bulsa da cuntaya ulaşamamıştı. Tarihi değiştirecek olay ise tamda bu süreçte yaşanmıştı. Cumhurbaşkanlığı köşküne bizzat Celal Bayar'a gönderilen ihbar mektubu cuntanın varlığını belirtirken iki önemli isim mektupta yer almıştı. Bu isimlerden Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı Albay Osman Köksal ve Milli Savunma Bakanı yaveri Adnan Çelikoğlu'ydü! Celal Bayar mektubu dikkatlice okuduktan sonra Osman Köksal ile bizzat görüşmüştü. Bu görüşme sadece Osman Köksal'ın değil Celal Bayar'ın da kaderini belirlemişti. Osman Köksal güven tazelemiş ve hakkında hiçbir tahkikat yapılmamıştı.³⁰

²⁸ Özkaya, age., s. 44 ve 64

²⁹ Yasemin İlkay, "Kızılay Meydanı'nın Politik-Sembolik Anlamı: 1960-1964 Yılları Arasında DP Karşıtı Hareket", *Mülkiye Dergisi*, S.261. c. 32, 2008 s. 129-130

³⁰ Abdi İpekcî ve Ö. Sami Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, Cilt 1, Milliyet Yayınları, İstanbul-1965, s. 163-164

İstanbul ve Ankara’da hayat iyice gerginleşmiş sıkıyönetim sayesinde normal akışını kaybetmişti. 5 Mayıs 1960 sonrasında sessizliğe kavuşan sokaklar, 19 Mayıs’ın o yıl Milli Eğitim Bakanlığı tarafından resmi gösterilerin hükümet aleyhine gösteriler olabileceği endişesiyle yasaklanmasına karşın İstanbul ve Ankara’da temsili gösteriler yapılmıştı.³¹ Bu gösterilerden sonra 21 Mayıs 1960 sabahında Harp Okulu öğrencileri yürüyüş gerçekleştirmişti. Öğrenci olaylarında bir simge haline gelen Cemal Süreyya’nın “555K”ının yanı sıra Nazım Hikmet’in “Beyazıt Meydanındaki Ölü”süne Harbiye Marşı da eklenmişti. Uzun süredir darbe planlarının yapıldığı yer olduğundan heyecanını gizleyemeyen Harbiyeliler de Harbiye Alay Komutanı Mücteba Özden başkanlığında meydanlara çıkmıştı. Bunda Harbiye’den üç subayın darbeci şüphesiyle tutuklanması tetikleyici unsur olmuştu. Okul komutanı Sıtkı Ulay öğrencileri engellemeye çalışsa da başarılı olmamıştı. Harbiyelilerin Ankara sokaklarında yürümeleri cunta içinde büyük heyecana neden olmuştu. Yürüyüşün en ilginç sonucu ise izinsiz yapılan böyle bir gösteri sonrasında hiçbir öğrenci ya da subaya ceza verilememiş olmasıydı.³² Artık darbe için her şeyin hazır olduğunu düşünen cuntacılar istihbarata yakalanma tehlikesiyle karşı karşıya da kalınca sahneye çıkmaya karar vermişlerdi.

2. Ordu ve Siyaset İlişkisi

Türk Devlet geleneğinin en önemli özelliği askeri yapıya sahip olmasıdır. Kurulan bütün Türk devletlerinde bu özellik görülmektedir. Ordu, devletin bir parçası değil ana unsurudur. Her Türk devleti bir önceki devletten miras aldığı bu yapıyı güçlendirerek devam ettirmiştir. Türk tarihinde onca zafer kazanan ordu kendisiyle birlikte toplumsal hayatı da idame etmiştir. Bu yapının en iyi örneği hiç şüphe yok ki Osmanlı Devleti’nde görülmektedir. Bu yapının uzun yıllar devam etmesinin en önemli nedeni miras aldığı devletlerden gelen köklü gelenektir. Ancak Osmanlı Devleti’nin gücünü kaybetmesi ve yıkılmasının nedeni olarak yine bu sistem gösterilmektedir.³³

Ordu içerisinde cunta yapılanmalarının köklerinin 27 Mayıs’tan çok daha eskiye gitmektedir. Bu konuda Alparslan Türkeş’in verdiği bilgiye göre ilk darbenin 1942-1943 yıllarında Çorlu’da bir araya gelen subaylar tarafından planladığını anlaşılmaktadır. Kendisinin de teğmen iken bu gruplarla irtibat kurduğunu belirten Türkeş, 1946-1947 yıllarına geldiğinde ordu içinde darbe planlayan birkaç grubun olduğunu belirtmiştir.³⁴ Sadi Koçaş, 1944 yılında Sarıkamış’ta görev yaptığı sırada Alay

³¹ Cumhuriyet, 18, 19,20.05.1960, s.1; Nihat Erim age., s. 710

³² İpekçi ve Coşar, age., ss. 175-177

³³ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 20. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2010, ss. 145-152.

³⁴ Alparslan Türkeş, *27 Mayıs ve Gerçekler*, Berikan Yayınları, Ankara-2000, s. 11-12 ve 16-17.

Komutanı tarafından gizli yapıya davet edildiğini belirtmiştir.³⁵ İkinci Dünya Savaşının bitmesi ve oluşan yeni siyasi hava Türkiye’de çok partili hayata geçişi beraberinde getirmiştir. Bu dönemde kurulan DP, toplumun birçok kesiminin olduğu gibi genç subayların da umudu olmuştu. Adnan Menderes ve Celal Bayar’ın meydanlarda yaptığı konuşmalar toplumun her kesiminde büyük heyecan ve destek uyandırmıştı. DP toplumun birçok kesimi tarafından desteklenmişti. Bu desteğin temel nedeni hiç şüphesiz yok ki CHP’ye karşı oluşan havaydı.³⁶

DP’ye verilen desteğin bozulmasıyla ordu içerisinde 1954 yılından itibaren yeniden cuntalar ortaya çıkmıştı. Örgütlenmeler 1957 yılından itibaren genç subaylar arasında yaygın bir hale gelmiştir. Bunlardan en dikkat çekenleri Tuzla Uçaksavar Okulu Örgütü, Harp Akademisi Örgütü, Okan-Aydemir Grubu, Koçaş Örgütü, Yüksek Kumanda Akademisi Örgütü, Birleşik Örgüt, Özdağ-Esin Grubu adı altından oluşmuştu.³⁷

DP’nin beklentileri karşılanmaması ve Adnan Menderes’in ordu-siyaset ilişkisine ilgi göstermekten vazgeçmesi subaylar arasında büyük rahatsızlığa neden olmuştu. Ancak tüm bu yapılanmalar “*Dokuz Subay Olayı*” ile gün yüzüne çıkmıştı. Birbirinden habersiz örgütler ordu içerisinde kendileri gibi düşünen yapıların olduğunu öğrenmişler ve cesaretlenmişlerdi. Dokuz Subayı olayının hemen öncesinde Ankara’da Savunma Bakanlığında önemli bir görüşme yapılmıştı. Faruk Güventürk, darbe için başkan arayışına girişmişti. Bu kapsamda İsmet İnönü ile temasa geçilmesine karar verilmişti. Avukat Saim Bisalman aracılığıyla yapılan görüşme teklifini İsmet İnönü kabul etmemiş ve parti nezdinde böylesine bir girişim yapılmamasını istemişti.³⁸ Böylece DP Savunma Bakanı Şemi Ergin’e teklif götürmeye karar verilmişti. Görüşmeyi ayarlayan Savunma Bakanı emir subayı Adnan Çelikoğlu’da yine darbeci isimlerden birisiydi. Şemi Ergin, Faruk Güventürk’ü büyük bir sakinlikle dinledikten sonra kendisinin bir avukat olduğunu belirterek böylesine bir harekete başkanlık edemeyeceğini belirtmiştir. Görüşme yapıldığı sıralarda İstanbul’da Samet Kuşçu, ordunun darbe yapacağı ihbarında bulunmuştu. Faruk Güventürk görüşmesinden sonra kriz masasına oturan Şemi Ergin, birkaç saat öncesinde kendisine başkanlık teklif edilmesine karşın büyük bir sakinlikle Samet Kuşçu’nun ihbarı karşısında ordunun böyle bir eylem içerisinde olacağına ihtimal vermediğini belirtmişti.³⁹

³⁵ Sadi Koçaş, *Atatürk’ten 12 Mart’a Anılar*, C.1, Cem-May Dağıtım, İstanbul-1977, s. 153

³⁶ Kemal H. Karpat, “Political Development in Turkey 1950-1970”, *Middle Eastern Studies*, S. 8, 1972, s. 349 ve 352; Levent Ünsaldı, *Türkiye’de Asker ve Siyaset*, Çev. Orçun Türkay, 1. Basım, Kitap Yayınevi. İstanbul- 2008, s. 57

³⁷ Özdağ, age., s. 53 ve 75-87.

³⁸ İpekçi ve Coşar, age., s. 62

³⁹ Birand vd, age., s. 97-98; İpekçi ve Coşar, age., s. 121

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

Bu olay Faruk Güventürk, Kurmay Albay İlhami Barut, Kurmay Albay Naci Aşkun, Piyade Binbaşı Ata Tan, Piyade Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Piyade Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Piyade Yüzbaşı Kazım Özfırat, Emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım, Yarıbay Samet Kuşçu olmak üzere dokuz subaydan oluştuğundan Dokuz Subay Olayı olarak adlandırılmıştı.⁴⁰ Subaylar arasında bulunan Yarıbay Samet Kuşçu'nun ihbarı neticesinde olay ortaya çıkmıştı. Amaçlarının DP'yi devirip iktidarı İsmet İnönü'ye bırakılacağı iddia edilse de uzun süren yargılama neticesinde delil yetersizliğinden ötürü yargılananların tamamı serbest bırakılmıştı. Yarıbay Samet Kuşçu ise yalan beyanda bulunmak ve meslektaşlarına iftira etmekten ötürü on yıl hapse mahkûm edilmişti. Tahkikatı yürüten sorgu hâkimi General Arif Onat tüm çabasına karşın herhangi bir şey bulamamıştı. Tahkikat sırasında Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'e gönderilen ihbar mektubunda iki Kurmay Binbaşının ismi bulunmaktaydı. Bunlar 27 Mayıs'ın baş aktörlerinden Orhan Erkanlı ve Suphi Gürsoy'du. Arif Onat bu isimleri sorguya alana kadar, Milli Savunma Bakanının özel kalemine kadar sızan cuntacılar, Orhan Erkanlı ve Suphi Gürsoy'a haber vererek ortak ifadeler vermelerini sağlamıştır. Arif Onat iki gün sonra sorguya aldığı isimlerden hiçbir şey elde edememiştir.⁴¹

DP içerisinde yankı bulan olay neticesinde Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin istifa etmişti. Adnan Menderes böylesine bir girişim karşısında kabine içinde en çok güvendiği isimlerden Ethem Menderes'e bu görevi vermişti. Milli Savunma Bakanının değişmesiyle hükümet konuya Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tüm ikazlarına rağmen yeterince ilgi göstermemişti.⁴² 21 Ocak 1958 tarihli CIA raporunda olayın önemi vurgulanmıştı. Ordu içerisinde böylesine bir hareketlenme dikkat çekmişti.⁴³ CIA, ordu içerisinde DP karşıtlığının çok daha derinlerde olduğunu ve bu karşıtlığın CHP'ye yapılan baskılarla daha da arttığını vurgulamıştır. Milli Savunma Bakanının günah keçisi seçildiğini ve bu nedenle istifa ettirildiği belirtmiştir.⁴⁴ Yeterince üzerine gidilmeyen ve araştırılmayan bu konu ordu içinde gizli örgütleri cesaretlendirmiştir.

⁴⁰ Detaylı bilgi için bakınız: İdris Gürsoy, *Dokuz Subay Olayı ve Samet Kuşçu (27 Mayıs Darbesinin Ayak Sesleri)*, Kaynak Yayınları, İstanbul-2012

⁴¹ İpekçi ve Coşar, age., s. 12-13

⁴² Özdağ, age., ss. 106-109

⁴³ Egemen Bezci ve Nicholas Borroz, "The CIA and Turkish Coup", <https://warontherocks.com/2016/09/the-cia-and-a-turkish-coup/> Erişim Tarihi: 21.07.2018

⁴⁴ NSC Briefing, 21.01.1958, CIA-RDP79R00890A000900050015-7; 24 Şubat 1958 tarihli başka bir raporda ordu içerisinde DP politikalarından hoşnut olmayan çok subayın olduğu ve bunların Hava ve Deniz kuvvetlerinde yoğunlaştığı belirtilmiştir. Adnan Menderes yönetiminin bu duruma başlarda gösterdiği hassasiyet kısa zaman sonra etkisini kaybetmişti. Bunun temel nedeni Adnan Menderes, ordu içerisinde böylesine bir hareketin varlığına ihtimal vermemiş ve bazı yüksek rütbeli subayların yerini değiştirmenin, birkaç generalin emekli etmenin yeterli olacağını düşünmüştür. Central Intelligence Bulletin, 24.02.1958, CIA-RDP79T00975A003500200001-0

Cuntanın önemli isimlerinden Talat Aydemir, Dokuz Subay Olayı akabinde Milli Emniyet Hizmetinin subayları izlediği ile ilgili bilgiler geldiğinden toplantıların seyrekleştirildiğini belirtmiştir. Talat Aydemir, Milli Emniyet Hizmeti içinde kendilerine bilgi veren olduğunu belirtmiştir. Milli Emniyet Hizmeti içinde Reşat Bey isminde birisi Dokuz Subay Olayı sonrasında kendilerine durumun hassasiyetini bildirmiştir. Alınan önlemler sayesinde 27 Mayıs 1960 darbesini yapacak kadro yoluna devam etmiştir.⁴⁵

Cuntanın kendi içindeki en büyük sorunu ise başkanlıktı. Cunta üyelerinden Sadi Koçaş başkanlık için Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Necati Tacan ile görüşmüştü. Uzun uzun plan hakkında bilgi aldıktan sonra Tacan teklifi kabul etmişti.⁴⁶ Necati Tacan teklifi kabul ettikten sonra eğer kendisine bir şey olursa Cemal Madanoğlu ile görüşülmesini önermişti.⁴⁷ Necati Tacan'ın başkanlık teklifini kabul etmesi cunta içerisinde büyük memnuniyetle karşılanmıştı. Ancak cuntanın bu sevinci Necati Tacan'ın ani ölüm haberi ile yarım kalmıştı. Cunta, Necati Tacan'ın yerine yeni bir başkan adayı aramaya başlamıştı. Ancak Necati Tacan'ın işaret ettiği Cemal Madanoğlu yerine daha üst rütbeli Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel belirlenmişti. Cemal Gürsel, Menderes hükümetine muhalifti ve 1957 seçimlerinde bunu göstermişti.⁴⁸

Cemal Gürsel'e başkanlık teklifini yapmak için Necati Tacan'da olduğu gibi Sadi Koçaş görevlendirilmişti. Sadi Koçaş yer olarak Almanya'da gerçekleşecek olan Kış Olimpiyatlarını seçmişti. Bir fırsatını bulup teklifi yapmayı planlamıştı. 1959'un Şubat ayında Almanya'da Sadi Koçaş ülkenin içinde bulunduğu durum ile başladığı sohbetinde Cemal Gürsel'den destek buldukça konuyu cuntaya kadar getirmişti. Sadi Koçaş'ın heyecanına karşın Cemal Gürsel sakin bir şekilde dinlemişti. Sadi Koçaş, darbe planının tüm detaylarını anlatmıştı. Cemal Gürsel başkanlık teklifini kabul etmişti. Bu kabul sonrasında Cemal Gürsel'in cuntadaki ismi Faik Bey olmuştu.⁴⁹ Cunta daha 1959'un Şubat ayında bu önemli gelişme ile darbe için fırsat kollamaya başlamıştı.

3. Uluslararası Gelişmeler

Soğuk Savaş dünya siyasetinde o güne kadar görülmemiş bir savaşı temsil etmiştir. Psikolojik harbin yürütüldüğü bu dönemde bazı coğrafyalarda sıcak çatışmalar yaşansa da diğer iki dünya savaşıyla karşılaştırılmayacak kadar küçük çaplı olmuştur. Çatışma coğrafyalarının sınırlı kalmasına karşın silahlanma son derece hızlı artmış, birçok zaman bir üçüncü dünya savaşının kıyısından dönülmüştür. Bu dönemde gerek

⁴⁵ Talat Aydemir, *Hatıratım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2010, s. 38-39

⁴⁶ Koçaş, age., ss. 401-407

⁴⁷ Koçaş, age, s. 406

⁴⁸ Koçaş, age, s. 379

⁴⁹ Koçaş, age, ss. 435-457

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

ABD gerekse Sovyet Rusya, devletleri kontrol altına almak için birçok yöntem denemiş iki blokta ülkeleri kendi yanına çekmek için uğraşmıştır. Bu durum ABD ve Sovyet Rusya'nın kimi zaman ülkenin seçimlerine müdahale etmek, ülke yöneticilerini etki altına almak, darbe yapmak gibi yöntemlere başvurmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle bu dönem dünya da darbelerin sık görüldüğü bir dönemdir. Sovyet Rusya ve ABD arasındaki mücadelenin bir neticesi olan bu gelişmelerde 1945-1985 arasında 357 darbe girişimi meydana gelmişti. Bunlardan 183'ü başarılı olmuştur.⁵⁰ Bu darbelerin bazılarının ardında ABD'nin olduğu, bazılarında ise Sovyet Rusya'nın rol oynadığı bilinmektedir.⁵¹

14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta yaşanan darbe Ortadoğu'da güç dengelerini derinden sarsmıştı. 15 Temmuz 1958 sabahında İstanbul'da yapılması planlanan Bağdat Paktı toplantısına Irak'ta darbe olduğu, Kral ve Başbakan'ın darbeciler tarafından feci şekilde öldürüldüğü haberi ulaşmıştı. Irak'ta Abdülkerim Kasım tarafından darbe yapılmıştı. Irak'ta yaşanan darbe, Türkiye ile Arap Dünyası arasındaki ilişkileri derinden etkilemişti. Darbe sonrasında Ürdün Kralı Hüseyin'in müdahale teklifi ABD ve İngiltere'nin Irak'taki darbe yönetimini tanıması ile destek bulmamış batı ülkeleri tarafından sadece kınanmakla yetinilmişti. Bu darbe neticesinde Bağdat Paktı'nın ve DP'nin eleştirilen Arap Coğrafyası politikasının da sonu olmuştur.⁵²

Irak'ta yaşanan darbe dengeleri derin bir şekilde etkilemişti. Bunun yanı sıra aynı yıl içerisinde Pakistan⁵³ ve Sudan'da meydana gelen iki darbe Menderes Hükümeti üzerinde baskı unsuru oluşturmuştu. Feroz Ahmad'ın belirttiği üzere Irak, Pakistan ve Sudan'da yaşanan darbelerin nitelik olarak öncesinde apolitik ordunun siyasete karışma eğilimleri Türkiye'de de endişeye neden olmuştur. Bu endişenin oluşmasında en önemli etken ise Dokuz Subay Olayı ile gerçekleşmiştir. Buna karşın Menderes Hükümetinin önlem olarak 5 Mart 1959 tarihinde ABD ile imzaladığını güvenlik anlaşması böylesine bir darbe girişimine karşı güvence olmuştur.⁵⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya tehdidi üzerine Türkiye batı yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Truman ve Marshall yardımlarıyla batı

⁵⁰ Steven David, *Third World Coup d'Etat and International Security*, Balimore: Johns Hopkins University Press, 1987, s. 1-2; Christopher Gunn, "The 1960 Coup in Turkey: A U.S. Intelligence Failure or a Successful 'Intervention?'" , *Journal of Cold War Studies*, S. 17, 2015, s. 103

⁵¹ Detaylı bilgi için bakınız: Steven David, *Soviet Involvement in Third World Coups*, International Security, S. 11, 1986

⁵² CIA-RDP79R01012A023700010011-8

⁵³ Pakistan'da yaşanan darbe o güne kadar Pakistan ordusunun siyasetten olabildiğince uzak kalmasına karşın, 1958 yılında darbe ile siyasette varlığını göstermesi için bir milat olarak kabul edilmektedir. Ömer Aslan, *agt*, ss. 209-239; Birand vd. 2007, 101-102

⁵⁴ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, 8. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul-2009, s. 160

bloğunun egemen ülkesi ABD ile yakın ilişkiler kurulmuştur. DP iktidara geldikten sonra bu ilişkilerin güçlenmesine özen gösterilmiştir. Bu ilişkilerde asıl dönüm noktası NATO olmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında ABD'nin askeri destekleri neticesinde ilişkiler güçlenmişti.⁵⁵ DP'nin ABD yakınlığının temelinde güvenlik kaygılarının yanı sıra ekonomik yardımların da büyük etkisi bulunmaktadır. Sovyet Rusya'nın Nikita Kruşçev'le başlayan yumuşama sürecinde güvenlik kaygılarının azalması üzerine ekonominin dış politika da belirleyiciliğini artırmıştır.⁵⁶

Bu durum ABD'nin Türkiye'ye bakışını değiştirmişti. DP talep ettiği kredi ve hibeleri ABD'den alamayınca yönünü ilişkileri güçlendirmek için çaba gösteren Sovyet Rusya'ya çevirmiştir. Türk Dışişlerinden yapılan açıklamada Adnan Menderes'in Sovyet Rusya'ya bir ziyaret planladığı ve bu ziyaretin sadece iki ülke arasında değil aynı zamanda Doğu-Batı arasında bir diyalogun başlangıcı olacağı belirtilmiştir. Bu ziyarete ABD Dışişleri Bakanlığından herhangi bir tepki gelmemişti. Ancak CIA, ABD Dışişlerinden farklı düşünmüştü. CIA konuyu sadece Türk-ABD-Sovyet Rusya perspektifinde bakmamış tersine bölgesel dengeleri göz önüne alarak incelemiştir. Bu kapsamda Sovyet Rusya karşısında bölgede ABD yanlısı politika güden Türkiye'nin dışında İran ve Yunanistan bulunmaktaydı. CIA raporlarında Türkiye'nin komünist karşıtı bir çizgide gittiği, Adnan Menderes'in sıkı bir komünist karşıtı olduğu hakkında hazırlanan raporların yanında bu ziyaretin Nikita Kruşçev'in o güne kadar sürdürdüğü politikasına hizmet edeceği endişesi belirtilmiştir. Bu ziyaretin İran ve Yunanistan üzerinde bir baskı oluşturacağı belirtilmiştir. Bu nedenle CIA hazırladığı raporlarda bu ziyaretten İran'ın rahatsızlık duyduğunu ifade etmişti.⁵⁷ Darbe öncesinde Adnan Menderes ve Nikita Kruşçev'in karşılıklı ziyaretleri darbeyi ortaya çıkaran bir unsur olarak görülmüştür. Adnan Menderes'in Sovyet Rusya'ya yapacağı ziyaret sadece iki ülke arasında düşünülecek bir gelişme değildir. Şunu belirtmek gerekiyor, Stalin'in ölümü sonrasında Nikita Kruşçev'le başlayan iyileşme süreci Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerindeki iddialarından vazgeçtiğini açıklaması ile iyice hızlanmıştı. Bu süreçte ABD ile ilişkileri de yumuşatan Sovyet Rusya yapılacak bu geziye son derece büyük önem vermiştir.⁵⁸

Darbenin hemen öncesinde yaşanan U-2 krizi ülkeleri üçüncü dünya savaşının eşğine getirmişti. ABD'nin casusluk faaliyetleri kapsamında geliştirdiği U-2 Casus uçakları çeşitli gözetleme faaliyetleri sürdürmüşlerdi. Radarlara yakalanmayan bu uçaklar son derece önemli bilgilerin elde edilmesini sağlamıştı. Ancak 1960 Mayısının

⁵⁵ CIA, 13.08.1968, CIA-RDP79R00967A000800020006-6

⁵⁶ Detaylı bilgi için bakınız: Mehmet Gönübol ve Ömer Kürkçüoğlu, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, 8. Baskı, Siyasal Kitapevi. Ankara- 1993

⁵⁷ CIA, 13.04.1960, CIA-RDP79T00975A005000380001-4

⁵⁸ CIA, RDP86B00269R000400060003-8

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

hemen başında Sovyet Rusya'nın bu uçaklardan birisini düşürmesi bölgede gerginliği artırmıştır. Sovyet Rusya'nın bir ABD casus uçağını düşürdüğünü iddia etmesi üzerine gözler ABD'ye çevrilmişti. ABD olayın sıcaklığıyla uçağın NASA'ya ait meteorolojik bir uçak olduğunu açıklamış ve bunun propagandasını yapmıştı. CIA tüm dünyaya olayın bir meteorolojik uçakla alakalı olduğunu anlatsa da Sovyet Rusya uçağın pilotunun sağ olarak ele geçtiğini ve tüm bilgileri aktardığını açıklamasıyla CIA'nın tüm propaganda faaliyetleri çökmüş, ABD uçuşları casus faaliyetleri yürüttüğünü kabul etmişti. Uçuşların Türkiye, Norveç, Pakistan gibi ülkelerden gerçekleştirildiği belirlenmişti. Bu belirleme üzerine Türkiye ile Sovyet Rusya arasında yeni bir krizin de doğmasına neden olmuştur.⁵⁹

4. 27 Mayıs 1960 Darbesi

27 Mayıs öncesinde hem yurt içinde hem de yurt dışında gelişen olaylar neticesinde Ankara'da siyaset gergin bir hale almıştı. Ancak siyasi hayattaki bu son derece gergin havaya karşın, Ankara ve İstanbul dışında yurdun diğer kesimlerinde hayat olağanlığıyla devam etmişti. Ankara ve İstanbul'da katıldığı programlarda şiddetli protestolarla karşılaşan Adnan Menderes darbeden on gün önce İzmir'de yaptığı mitingde büyük sevgi gösterileri ile karşılaşmıştı.⁶⁰ Siyasi hayatın şiddetli tartışma ve çalkantılarla devam ettiği bu dönemde, iktidar ve muhalefetin dilinden düşürmediği '*ihtilal*' sözcüğü, toplum arasında yayılmıştı.

Cunta öne çektiği darbe planına son halini vermek ve bu dönemden faydalanmak için harekete geçmişti.⁶¹ Ancak cuntanın başkanı Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel darbenin hemen öncesinde zorunlu izne ayrılmıştı. Cemal Gürsel bu gelişme üzerine kaleme aldığı bildiri de şöyle belirtmiştir: "*Bu sıralarda memlekette esen hırslı politika havasının zararlı tesirlerinden kendinizi korumasını biliniz. Bütün gayretimiz, memleket müdafaası için, lazım olan kudretimizi arttırmaya ve onu en yüksek dereceye çıkarmaya hasretiz*".⁶² Bu bildiri cuntaya moral vermek için kaleme alınmıştı. Ancak Cemal Gürsel'in zorunlu izni sonrasında İzmir'e gitmesi darbe planını alt üst etmişti. Cemal Gürsel, 3 Mayıs 1960 tarihinde Milli Savunma Bakanına hitaben uzun bir mektup kaleme almış ve mevcut durumdan duyulan rahatsızlığı vurgulamış; önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir.⁶³ Bu da göstermektedir ki Cemal Gürsel, darbenin hemen öncesinde hükümeti gerginlik hakkında uyarılmış ve adımlar atmasını beklemiştir.

⁵⁹ Power ve Gentry, agm.

⁶⁰ Başgil, age, s. 21

⁶¹ Numan Esin, age, s. 185

⁶² Özkaya, age, s. 152

⁶³ Özdağ, age, s. 288

Cuntanın başkanı Cemal Gürsel zorunlu izne ayrılması ve istihbarat tarafından sıkı takibi ile etkisiz hale getirilmişti. Cunta, planların sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için Cemal Gürsel ile kimsenin görüşmemesi kararını almıştı. Ancak İzmir'e giden Alparslan Türkeş'in bu karara rağmen Cemal Gürsel ile görüştüğü bilgisi cunta üyesi Suphi Karaman'a istihbarat içerisindeki arkadaşı tarafından iletilmişti. Alparslan Türkeş'in, Cemal Gürsel ile görüşme yaptığını reddetmesine karşın cunta üyeleri tarafından darbe gününe kadar Türkeş ile tüm irtibat kesilmişti.

Cunta attığı adımlarda son derece hassas davranmıştı. Her an deşifre olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan cunta, başkanlık için Cemal Gürsel sonrasında ilk olarak İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Fahri Özdilek'e teklif götürmüştü. Ancak Özdilek teklifi reddetmişti. Bunun üzerine, bir başka isim Cemal Madanoğlu'na teklif götürülmüştü. Cemal Madanoğlu Kara kuvvetleri Komutanlığı Lojistik Başkanı görevindeydi. Cemal Madanoğlu'nun elinde herhangi bir birlik yoktu ve rütbesi tümgeneraldi. Bunlar olumsuz olarak görülse de Cemal Madanoğlu ismi üzerinde karar kılınmıştı. Orhan Kabibay tarafından 14 Mayıs 1960 tarihinde yapılan teklife Cemal Madanoğlu olumlu cevap vermişti.⁶⁴

18 Mayıs 1960 tarihinde Ankara'da cuntanın üyeleri arasında son derece önemli bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıya İstanbul'dan Orhan Kabibay'ın yanı sıra Sezai Okan, Sami Küçük, Ekrem Acuner, Ertuğrul Alatlı, Fikret Kuymak, Muzaffer Yurdakuler katılmıştır. Toplantıda darbe planı bir kez daha gözden geçirildikten sonra, planın en kısa zamanda gerçekleştirilmesi kararı alınmıştı. Bu kararın alınmasında yaşanan siyasi gelişmelerin yanı sıra cuntanın deşifre olma tehlikesi de etkili olmuştu. Tarih konusunda 20 Mayıs'ta Hindistan başbakanının yapacağı ziyaret nedeniyle, darbe herhangi bir uluslararası krize neden olmaması için ziyaret sonrasına bırakılmıştı.⁶⁵ Toplantıda sadece darbenin ne zaman ve nasıl yapılacağı değil ayrıca darbe sonrası da değerlendirilmiş ve kurulacak kabinede sivil ve askeri denge tartışılmıştı. Görüşmeler neticesinde Milli Savunma, İçişleri ve Ulaştırma Bakanlıklarının asker, diğerlerinin de sivil olmasına karar verilmişti.⁶⁶

23 Mayıs 1960 Pazartesi günü cuntaya sonradan katılan İrfan Baştuğ'un evinde yapılan toplantıda darbe planına son nokta konmuştu. Genç subaylar bir an evvel darbenin gerçekleşmesini istemişlerdi. Buna karşın Cemal Madanoğlu daha sakin bir tutum sergilenmesini istemişti. Madanoğlu'nun öncelikle görevdeki Kuvvet Komutanlarına bilgi verilmesi ve Cumhurbaşkanı'nın istifaya davet edilmesi, etmediği takdirde ordunun yönetime el koyacağı belirtilmesini teklifi kabul edilmemişti. Tüm görüşmeler neticesinde darbenin Adnan Menderes'in Atina'ya yapacağı gezi sırasında

⁶⁴ İpekçi ve Coşar, age, ss. 154-158 ve 161-162

⁶⁵ İpekçi ve Coşar, age, s. 165-166

⁶⁶ İpekçi ve Coşar, age, s.168

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

yani 25-26 Mayıs gecesinde yapılması planlanmıştı.⁶⁷ Adnan Menderes'in Atina'ya yapacağı ziyaretten vazgeçip 25 Mayıs'ta Eskişehir'e gitmesi darbe tarihini 26-27 Mayıs tarihine tehir edilmesine neden olmuştu.⁶⁸

Öğrenci olayları ve DP içinde baş gösteren güçlü muhalefet karşısında bunalan Başbakan Adnan Menderes çıkış yolları aramıştı. Bu havadan uzaklaşmak ve daha on gün önce İzmir'dekine benzer şekilde meydanlarda moral bulmak için Adnan Menderes 25 Mayıs tarihinde ani bir kararla Eskişehir'e gitmişti. Adnan Menderes, Eskişehir'e vardığında il heyeti tarafından düzenlenen karşılama töreninde subayların Menderes'e sırtlarını dönmeleri, Menderes yönetimine o güne kadar gösterilmiş en güçlü tepkilerden biri olmuştu. Oysa Adnan Menderes Eskişehir'de çok önemli açıklamalarda bulunmuştu. Tahkikat Komisyonu'nun kaldırıldığını, seçimlerin mümkün olan en kısa sürede yapılacağını açıklamıştı. Ne var ki, konuşma esnasında mikrofonun bozulması neticesinde Adnan Menderes halka çıplak sesle hitap etmek zorunda kalmış, açıklama yeterince duyulmamış ve etkili olamamıştı. Adnan Menderes, Eskişehir'de konuşmasını yaparken, cunta başbakanı devirmek için harekete geçmişti.⁶⁹ Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Fransız Gazetelerine verdiği demeçte en kısa zamanda seçimlere gidileceğini belirtmişti.⁷⁰ Bu ifade de Adnan Menderes'in mikrofonsuz konuşması gibi duyulmamıştı.

27 Mayıs'ın ilk saatlerinde cunta Cemal Madanoğlu başkanlığında harekete geçmişti. İstanbul ve Ankara'da başlayan hareketin önemli bir kısmı da Başbakan Adnan Menderes'in Eskişehir'de olmasından dolayı Eskişehir'de yaşanmıştı. Yaklaşık üç buçuk saatte hemen hemen hiçbir direnişle karşılaşmadan ülke yönetimini ele geçiren

⁶⁷ Şevket Süreyya Aydemir, darbenin planlanma sürecinde müdahalenin Adnan Menderes'in şehir dışında olmasının bir tesadüf olmadığını tam tersine komite tarafından uygun görüldüğünü belirtmiştir. Bunun nedenini ise Türkiye'nin ABD ile yaptığı ikili antlaşmalarda hükümete karşı yapılacak silahlı bir saldırı durumunda ABD'nin müdahale edeceği ihtimali karşısında Komite, Adnan Menderes'in şehir dışında olmasını fırsat bilmiştir. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt 3, Remzi Kitapevi, İstanbul-2011, s.393-394

⁶⁸ Abdi İpekçi'de bu bölünmeyi üç gruba ayırmıştır. İpekçi ve Coşar, age, s. 178-195; Sami Küçük bu tehirin nedenini 25 Mayıs gecesi yapılan toplantıda Ekrem Acuner'in toplantının başında söz alarak harekete katılacak olanların bir orgeneral olmadan destek vermeyeceklerini açıklaması olmuştur. Bu durum karşısında aralarında en üst rütbeli tümgeneral (Cemal Madanoğlu) olduğundan Sezai Okan bu durum karşısında Acuner'e karşı sert bir konuşma yaparak arkadaşlarıyla beraber evlerine gitmelerini istemiştir. Ancak bir gün sonra Acuner ve arkadaşlarının bu şartı uygulamayacakları belirtince darbe gerçekleşmiş oldu. Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Hareketi*, Mikado Yayınları, İstanbul-2008, s. 92.

⁶⁹ Birand vd. age, s. 127; Muhsin Batur, Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası, Üçüncü Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul-1985, ss. 79-86

⁷⁰ Milliyet, 27.05.1960, s.1

cunta için Çankaya’da ciddi bir direniş gösterilmişti. Celal Bayar, darbe haberi üzerine direnişe geçmeyi planlasa da en stratejik merkezlerden birisi olan Cumhurbaşkanlığı muhafız alayı komutanı Osman Köksal cuntacıların ileri gelenlerindendi. Celal Bayar’ın güvenini kazanan Osman Köksal, son direnişin kırılmasında çaba göstermiş ve başarılı olmuştu. Çankaya’nın düşmemesi halinde bütün planlarının alt üst olacağını bilen cunta, Cumhurbaşkanlığı etrafında askeri yığınak yapmıştı. Bütün namnlular köşke çevrilmişti. Tüm baskılara karşın Celal Bayar direnmişti. İttihat Terakki’nin sekreteri, Atatürk döneminde Başbakanlık da dâhil olmak üzere birçok görevde bulunan Celal Bayar, direnişe geçmişti. Ancak onu savunacak birlik bile cuntanın emrine girmişti. Bu direnişe rağmen zorla arabaya bindirilmiş ve Cumhurbaşkanı olarak geldiği yolu dolduran askerler arasından harp okuluna götürülmüştü. Darbe sabahında Eskişehir’den hareket eden Başbakan Kütahya’da, Cumhurbaşkanı ise ikna edilememesi üzerine Çankaya’da zorla gözaltına alınmasıyla ülke yönetimi askerin olmuştu. 27 Mayıs 1960 sabahı radyoda Alparslan Türkeş tarafından okunan bildiri ile darbe halka duyurulmuştu.⁷¹

İzmir’de bulunan Cemal Gürsel, darbe günü hemen Ankara’ya gelmişti. Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel, 27 Mayıs 1960 günü saat 16.00’da radyodan bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında son bir ayda gerçekleşen olaylar nedeniyle ülkede asayişin bozulduğunu, kardeşin kardeşe düşman olduğunu sonuç olarak yaşanan siyasi krizler nedeniyle yönetime el koyduklarını belirtmişti. Bu hareketin amacının demokratik bir seçim neticesinde sivil hükümete iktidarı bırakmak olduğundan kendisinin diktatörlük gibi bir hevesinin olmadığını en kısa zamanda seçimlerin yapılacağını ifade etmiştir.⁷²

CIA’nın darbeden bir gün sonra hazırladığı raporda, darbenin hemen sonrasında ülkenin durumunu ele almıştı. Darbecilere başkanlık eden Cemal Gürsel’in 5 Mayıs tarihinde görevinden ayrıldığını ve darbe sonrasında hareketin başına geçtiği vurgulanmıştı. Darbecilerin darbenin hedefinin herhangi bir siyasi parti ya da isme karşı değil anayasal düzenin tekrar sağlanması amacıyla yapıldığının vurguladığı belirtilmiştir. CIA, bu süreçte Cemal Gürsel’in durumunu yakından takip etmiştir. Cemal Gürsel’in diktatör olmayacağını tam tersine en kısa zamanda ülkeyi seçime götürüp sivil yöneticilere bırakacağı açıklaması raporda yer almıştır. Ancak bu süreçte İsmet İnönü’nün durumunun belli olmadığını ifade etmiştir.⁷³

CIA’ya göre darbenin hemen ardından ordunu en küçük subayına kadar herkes yeni rejimi benimsetmek için çaba göstermiştir. Bunun sonucunda önceki hükümete karşı intikam isteyenlerin sayısı ciddi seviyelere ulaşmıştır. Daha bir hafta olmasına karşın MBK kontrolü elinde tutmak için büyük çaba harcamıştır. Öyle ki iç güvenliği

⁷¹ Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, Tekin Yayınevi. İstanbul- 1987, ss. 74-90

⁷² Milliyet Gazetesi, 28.05.1960. s.1

⁷³ Central Intelligence Bulletin, Turkish Military Coup, 28.05.1960, sayı belirtilmemiştir.

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

sağlamak için Kore’de bulunan askerlerin bir kısmını geri çağırmayı bile düşünmüşlerdir.⁷⁴

Darbe sabahında Cemal Madanoğlu’nun görevlendirdiği subaylar İstanbul ve Ankara’da bulunan adreslerden darbenin geleceğini şekillendirecek isimlere ulaşmışlardı. Kısa sürede Ankara’da bir araya gelen isimler darbenin hukuki alt yapısını hazırlayarak geleceğini şekillendirmişlerdir. Bu gelişmeye Celal Bayar dikkat çeken bir yorumda bulunarak bunun ihtilal veya hükümet darbesi yerine fiili durum olduğunu belirtmiştir. Darbede üniversitenin oynadığı rolün Osmanlı Devleti’nden kalma ordu-medrese işbirliğinin bir yansıması olarak gördüğünü belirtmiştir. Cunta tarafından darbe sabahında üniversiteyi temsil eden “*Profesörler Kurulu*” davet edilmişti. Profesörler Kurulu hemen duruma bir teşhis koymuş, bir rapor hazırlamışlardı. Dikkat edilecek olursa bu raporda darbenin hukuki zemini hazırlanmış ve yasal çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Raporda DP yönetiminin hukuki yapının dışına çıktığı iddia edilmiştir.⁷⁵

5. Milli Birlik Komitesinin (MBK) Oluşturulması

Yukarıda belirtildiği gibi cunta son derece gizli teşkilatlanmıştı. Öyle ki, üyelerinin birçoğu bile birbirini tanımamıştı. Kod isimlerle tanınan üyeler hakkında herhangi bir not veya yazılı bilgi tutulmamıştı.⁷⁶ Cunta sık sık bir araya gelip darbe planı üzerine toplantılar yapmıştı. Bu toplantılarda darbe planı bütün detaylarına kadar belirlenmiş olsa da darbe sonrasında nelerin yapılacağı netleştirilmemişti. Bir başka ifadeyle, darbe gecesinde kimin hangi görevi yerine getireceği iyice planlansa da darbe sonrası için görev dağılımı yapılmamıştı. Bu süreçte sivil destekli bir yapı kurulması planlandığından üzerinde durulmamıştır. Ancak bu durum tartışmaları ve gönül kırıklarını ortaya çıkarmıştır. Darbe sonrasında oluşturulacak Milli Birlik Komitesine kimlerin seçileceğini belirlemek üzere İstanbul ve Ankara’dan sekiz kişilik bir komite oluşturulmuştu. Sami Küçük, Sezai Okan, Suphi Karaman, Alparslan Türkeş, Ekrem Acuner, Orhan Kabibay, Mucip Ataklı ve Ahmet Yıldız’dan oluşan komite ilk düzenlenmesinde MBK için 42 kişiyi seçmişti. Cemal Gürsel ile yapılan görüşmede sayının azaltılmasının istenilmesi üzerine, Abdurrahman Doruk, Necati Kumru, Mithat Ceylan’ın darbe öncesinde komite ile çok ilgili olmamaları ve Ertuğrul Alatlı’nın ise

⁷⁴ NSC Briefing, 07.06.1960, CIA-RDP79R00890A001200060008-0

⁷⁵ CIA, 31 Mayıs 1960, Sayı belirtilmemiştir; Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul-1969, s. 14-15; Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul-2000, s.352-353

⁷⁶ Esin, age, 112-113

darbe öncesinde İzmir'e gitmiş olması nedeniyle listeden çıkarılmışlardır. Böylece 38 kişiden oluşan MBK kurulmuştu.⁷⁷

CIA, MBK'nın kurulması sonrasındaki en büyük beklentinin bir an evvel seçimlere gidilmesi olduğunun altını çizmiştir. Bu kapsam da CIA, Cemal Gürsel'in 27 Mayıs'ın hemen ertesinde yaptığı açıklama da üç aylık bir süre sonrasında seçime gidileceği açıklamasını belirtmişti. Bu süre zarfında seçimlerin yapılmasına içeriden ve dışarıdan tepkiler meydana gelmiştir. Darbe sonrasında DP yönetici ve milletvekilleri tutuklanmışlardı. Buna rağmen yapılacak bir seçimde sonuçların istenilen şekilde olacağı konusunda şüpheler mevcuttu. Yapılacak seçimlerde DP'nin ya da ona benzer bir partinin seçilmesi ihtimalinin yüksek olması nedeniyle seçimlerin ileri tarihte yapılması amaçlanmıştır. CIA'da hazırladığı raporlarda bu duruma dikkat çekmiş ve kısa süre sonra yapılacak seçimde istenilen sonuçların alınamayacağını vurgulamıştır.⁷⁸

MBK içerisinde yeni siyasi yapıyı şekillendirmek için üç aylık zamanın yetersiz olduğu hususunda tartışmalar yaşanmıştır. Ayrıca, MBK üyeleri arasında tüm siyasi faaliyetler durdurulduktan sonra yapılacak seçimlerin tek partili mi yoksa iki partili mi yapılması gerektiği üzerine tartışmalar meydana gelmişti. Komite içerisinde CHP'nin iktidara gelmesini isteyenler olduğu gibi bu fikre soğuk bakanlarda bulunmaktaydı. Seçimlerin zamanlaması hususunda Cemal Gürsel daha önceki beyanatını değiştirerek, seçimlerin 27 Mayıs 1961 tarihine denk gelecek şekilde planlanmasının uygun olacağını belirtmişti. Bu süre zarfında halka yeni sistem hakkında bilgilendirme yapmak için yeterli vaktin olduğunu ve bu zaman zarfında MBK üyelerinin, öğretmen ve öğrencilerin yapacakları il ziyaretlerinde yeni rejimi anlatabilme fırsatlarının olacağını ifade etmiştir.⁷⁹

CIA'nın 27 Mayıs 1960 darbesinden haberinin olup olmadığı sorusuna CIA arşiv belgeleri cevap vermektedir. CIA tüm gelişmelere karşın darbeyi ön görmemişti. Örgüt ordu içerisinde genç subayların Adnan Menderes yönetiminden rahatsızlık duyduklarını birçok kez belirtmiş olsa da, böylesine bir hareketin gerçekleşmesine ihtimal vermemişlerdi. Hatta bu konu da sıkı bir istihbarat faaliyeti yürütmüşlerdi. Ancak cuntanın özellikle Dokuz Subay Olayı sonrasında iyice gizli bir yapı haline gelmesi CIA'nın darbe ihtimalini zayıf bir olasılık olarak görmesine neden olmuştu. Dahası, ordunun üst düzey komutanlarının her seferinde Adnan Menderes'e

⁷⁷ Küçük, age, s. 108; Özdağ, age, s. 270; Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul-2002, s. 134; Ünsaldı, age, s. 74-75.

⁷⁸ CIA, 29.06.1960, CIA-RDP79R00890A001200060012-5

⁷⁹ Central Intelligence Bulletin, Coup Regime in Turkey May From New Political Party, 27.07.1960, sayı belirtilmemiştir.

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

bağlılıklarını ifade etmeleri de bu duruma katkıda bulunmuş ve CIA'nın darbe beklentilerini azalmıştır.

27 Mayıs 1960 darbesinin gerçekleşmesinin hemen sonrasında ABD'li yetkililer tarafından 30 Mayıs 1960 tarihinde hazırlanan raporda darbenin planlanmasını Şubat 1960'a kadar götürmüşlerdir. CIA hazırladığı raporda darbenin ortaya çıkmasında üç ana unsura dikkat çekmiştir. Adnan Menderes'in orduyu muhalefete karşı kullanması, İsmet İnönü'ye karşı ordu içinde duyulan sempati ve öğrenci olayları... Son olarak dış yardımların kullanılmasında usulsüzlük iddialarının darbeye neden olduğu iddia edilmiştir. CIA, CHP'nin içinden bazı isimlerin darbe planından haberdar olmasının muhtemel olduğunu ancak darbe planında ve darbe sürecinde aktif rol almadıklarının altını çizmiştir. Bunun yanı sıra İsmet İnönü'nün darbe sonrasında bir an evvel seçime gidilmesi gerektiği yönündeki açıklaması da paylaşılmıştır. CIA, 27 Mayıs 1960 darbesini anlamlandırmaya çalışırken sık sık ABD karşıtı bir politika izlenmeyeceğini vurgulamıştır. Raporlarda dikkat çeken bir başka unsur ise 27 Mayıs yönetiminin sık sık seçime gitme şeklinde bir kararının olduğu vurgulanmıştır. CIA yeni kurulan hükümette 3 üye dışında 15 üyenin sivil kadrolardan oluştuğuna dikkat çekmiştir. Yeni hükümetin dışişleri bakanı Selim Sarper'e vurgu yapan CIA, Türkiye'nin dış politikasında (ABD yanlısı) herhangi bir değişikliğin yaşanmayacağını belirtmiştir. CIA rapora not olarak Türkiye'de 27 Mayıs darbesine benzer bir kalkışmanın İran'da Şah karşıtlarını cesaretlendireceği uyarısında bulunmuştur.⁸⁰

CIA tarafından darbenin hemen sonrasında hazırlanan raporlarda darbe yapılmış olmasından dolayı şaşkın oldukları yönünde ifadeler rastlanırken darbenin hedefi konusunda belirsizlikler olduğu yönünde ifadeler de vardır. Bu raporlarda özellikle CIA'nın Cemal Gürsel hakkında kaygıları olduğunu ifade etmiş, MBK üyeleri için de ellerinde yeterince bilgi bulunmadığını itiraf etmiştir. 21 Haziran 1960 tarihinde Türkiye'deki gelişmeler ve 27 Mayıs 1960 darbesi üzerine detaylı bir rapor hazırlamıştır. CIA tarafından hazırlanan raporda, darbenin bozulan sivil otoritenin yeniden inşası için göreve geldiğini ve ülke yönetimini katı bir şekilde ele aldığını belirtmektedir. Bu süre zarfında yasalara dikkat edildiğini ve işlemlerin buna göre yapıldığı iddia edilmiştir. Sivil otoritenin yeniden inşası için üç aylık bir zaman belirleyen komitenin birçok sorun ile karşı karşıya olduğunu da ifade etmiştir. Yeni bir anayasa yazılmasının temel amaçlardan birisi olduğu vurgulanmıştır. CIA ve dolayısıyla ABD yeni rejimi kısa sürede benimseyerek rejim ile iletişime geçmiştir. MBK Başkanı

⁸⁰ NSC Briefing, Turkey, 30.05.1960, sayı belirtilmemiştir; CIA raporun son kısmına Cemal Gürsel'in askeri kariyeri hakkında bilgi eklemiştir. Gürsel hakkında üç madde halinde verilen bilgilerde ilk madde de 1895 yılında Erzurum'da doğduğu, ikinci maddede ise 1915 yılında Harp Akademisinden mezuniyetinde 1960 tarihine kadar hangi görevlerde görev aldığı belirtilirken, üçüncü madde ise karartılmıştır. CIA, 30.05.1960, CIA-RDP79R00890A001200050027-0

Cemal Gürsel hakkında ellerindeki en önemli bilgi ise ABD karşıtı biri olmadığı yönündedir. Gürsel'in bu görevi üstlenmesinde başbakan Adnan Menderes'e muhalif duruşu neden olduğu belirtilmiştir.

CIA, darbenin hemen ardından istihbarat faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve yapılan görüşmelerden elde ettikleri bilgiler dâhilinde tahlil ve raporlarını hazırlamıştır. Bu süreçte MBK'nın ülke genelinde kontrol elde ettiği görüntüsüne rağmen huzursuz bir ortam olduğu belirtilmiştir. CIA darbenin asıl hedefinin Adnan Menderes ve DP tasfiyesi olduğundan bunu sağlamak için Kore'deki orduların (bir kısmının) geriye çağrılmasının gündeme geldiğini ifade etmiştir.

Darbe sonrasında gelişmelerde iki önemli aktör olan İsmet İnönü ve CHP'nin yanı sıra milliyetçi bir hareketin söz sahibi olacağı belirtmiştir. CIA tarafından belirtilen bir diğer husus ise MBK üyeleri arasında yakın zamanda hiyerarşi tartışmasının baş göstereceğidir. Bu tartışmanın kaynağı ise ordu içindeki hiyerarşi mücadelesinin kısa zamanda bir sorun haline geleceği vurgulanmıştı. MBK'nın huzursuz olduğuna dair bir başka kanıt ise yurtdışında bulunan askeri ataşelerden büyükelçilerin faaliyetleri hakkında raporlar talep edilmesi olarak belirtilebilir.

CIA, istihbarat faaliyetlerinin odak noktası haline gelen MBK üyeleri hakkında askeri istihbarat raporlarının yoğun bir şekilde geldiği ifade etmiştir. Üyeler arasındaki endişe ve kaygıların deneyimsiz bir askeri sistemden öte olmadığı belirtilmiştir. Bunun yanında üyeler arasında siyasi görüş farklılıklarının olduğunu bunun bir sorun olarak ortaya çıkma ihtimalinin az olduğunu ifade etmiştir. Ortak bir amaç uğruna aslında çok da benzer olmayan üyelerin, sivil otoriteyi ortaya koymak için seçimlere kadar birliğin devam edeceğini öngörmüştür.

CIA, yapılması planlanan seçimlerde MBK seçim sonuçlarına müdahale etmezse CHP'nin seçimleri kazanacağını iddia etmişti. Ancak ordu içerisinde iki partili sistemin ön plana çıktığını belirterek, DP'nin tasfiyesinde bu yeni hareket büyük önem kazanacaktı. CIA'ya göre ikinci parti rejim devam ettikçe güç kaybı yaşayacaktı. CIA raporunda bir başka dikkat çeken nokta ise her ne olursa olsun dış politikanın askerin kontrolünde olacağı ve askerin sivil yapı üzerinde kontrol mekanizması halini alacağıdır.

CIA'ya göre yeni rejimin karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi de ekonomiydi. Adnan Menderes sonrasında bütçenin neredeyse boş olduğu iddiaları karşısında sıkı bir ekonomik politika benimseyen MBK, yatırımları ve ekonomi politikasını tekrar gözden geçirmiş ve yatırımları rafa kaldırmıştır. CIA'ya göre 27 Mayıs yönetimi kısa sürede ABD'ye yardım için başvuracaktır.

27 Mayıs yönetiminin Türk dış politikasında önemli bir değişiklik yapacağını tahmin edilmediğini belirtilen CIA, CHP'nin başlattığı batı yanlısı politikasından Adnan Menderes'in son döneminde uzaklaşıldığına ve bu nedenle CHP ve İsmet İnönü

tarafından sert bir şekilde eleştirildiği belirtilmiştir. Yeni rejimin milliyetçi akımları harekete geçireceğinden ABD'nin ülkedeki etkisininin azaltacağı uyarısı yapılsa da Türk dış politikasının batı çizgisinde devam edeceği vurgulanmıştır.⁸¹

MBK ülke genelinde yönetimi ele almasına karşın kendi içinde yaşadığı sorunlarla da mücadele etmişti. Dışarıya karşı güçlü görünen MBK kendi içinde daha Haziran ayı ortalarından itibaren bölünmeler yaşamıştır. MBK üyelerinden öne çıkmak isteyenler ise bir başka sorun olmuştu. CIA bu olaylar üzerine hazırladığı 29 Haziran 1960 tarihli raporunda MBK içindeki ayrışmaya vurgu yapmıştır. Raporda Cemal Gürsel'in seçimler için üç aylık bir süre belirtse de bunun 1961 yılının ilk aylarına kadar olmayacağı ifade edilirken, yapılacak seçim sonuçlarında İsmet İnönü ve CHP'nin kazanmasını destekleyenlerin yanında yeni bir siyasi parti ile devam edilmesini (İsmet İnönü karşıtlarının) isteyenlerin olduğu da belirtilmiştir. DP kırsal alanlarda desteğinin devam ettiğinden yapılacak yargılama neticesinde bu desteğin azalması planlanmıştır. Raporda yeni rejimde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk günlerinin Atatürk dönemindeki güçlü liderlik kalıplarının yeniden ortaya çıkması, uzunca bir baskı ve şiddete neden olabileceği belirtilmiştir. ABD ile MBK arasındaki ilişkisinde "*Maalesef ABD mevcut rejimin üst düzeyleri ile yakın ilişkiler kuramamıştır*" ifadesine yer vermiştir. Bunun yanı sıra MBK 38 üyesinden 8 tanesinin ABD askeri eğitim aldığını belirtmiştir. Raporun son kısmında ise Moskova'nın yeni sistem ile ilişkilerini iyileştirmek için baskı oluşturduğu ifade edilmiştir.⁸²

6. Darbeye Tepkiler

Darbe sonrasında ilan edilen sokağa çıkma yasağına rağmen İstanbul ve Ankara'da bir kısım sevinç gösterileri yapmıştı. Yaşanan bayram havası günümüzde bir pişmanlık halini alsa da darbe olgusunu yıllarca güçlü kılmaya neden olmuştu. Bu gösterilere rağmen darbecilerin en önemli kaygılarından birisi de darbeye karşı tepkilerdi. Bu konuda pek de haksız olmadıkları kısa süre sonra ortaya çıkmıştı.⁸³

Bu kaygılar özellikle Adnan Menderes'in memleketi Aydın ve DP'nin kalesi İzmir başta olmak üzere kırsal kesimden duyulmuştu. Halen Aydın'da yaşayan insanların anlattıklarına göre darbe sonrasında Aydın sokaklarında her köşe başı eli tetikte askerlerce sarılmıştı. Darbe karşısında kırsal kesimden tepkiler meydana gelmiştir. MBK, darbe sonrasında kendi içinde bir istihbarat örgütü kurmuştu. MBK üyelerinin darbe öncesinde pasif bir görüntü sergileyen MEH'e güveni kalmamış ve MBK üyeleri MEH yapılanmasını DP yapılanması olarak görmüşü. Bu nedenle MEH'in kısa sürede yapılanması yerine yeni bir istihbarat örgütü kurulmuştu. Örgütün

⁸¹ CIA, 21.06.1960, CIA-RDP79R00904A000500020024-1

⁸² NSC Briefing, 27.06.1960, CIA-RDP79R00890A001200060012-5

⁸³ Zürcher, age, 351

başına Orhan Kabibay getirilirken Suphi Karaman, İrfan Solmazer, Numan Esin gibi isimler üye olarak görev almışlardı. MEH ve Jandarma içerisinde seçilen bir gruptan gelen haberlerin kimse ile paylaşılmayacağı kararlaştırılmıştı. Kurucularının baş harflerinden ötürü yeni örgüt Emniyet (Esin) Kontrol (Kabibay) Koordinasyon (Karaman) Servisi (Solmazer) adını almıştır.

Emniyet Kontrol Koordinasyon Servisi'ne gelen ilk bilgiler darbe karşısında faaliyetlerin yürütüldüğü ile ilgiliydi. Batı Anadolu'da MBK aleyhine faaliyetlere girilmiş, Yalova'da ağaçlara asılan bildirimler ile toplum örgütlenmeye çalışılmıştı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden buna benzer haberlerin gelmesiyle kaygı iyice artmıştı. Bunun üzerine Orhan Kabibay durumu Cemal Gürsel'e anlatmış ve çözüm olarak *İhtilal Mahkemeleri* kurulmasını önermişti. Cemal Gürsel öneriye önce karşı çıksa da Orhan Kabibay'ın ısrarları karşısında çok da direnmemiş ve kabul etmişti. Orhan Kabibay, derhal dönüş yoluna geçmiş ve durumu MBK gündemine taşıyarak bir an evvel kararı çıkarmaya çalışmıştı. Toplum içinde karşıtlığı sindirmenin en iyi yolu olarak bu mahkemelerin kurulmasına Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal karşı çıkmıştı. Darbenin gittikçe şiddet yanlısı olması MBK içerisinde büyük tartışmalara neden olmuştu. Tüm itirazlara rağmen toplumdaki MBK karşıtlığını sindirmek için İhtilal Mahkemeleri kurulup Adalet Bakanlığı Komisyonuna gönderilmişti. Ancak beklenmeyen bir gelişme yaşanmıştı. Bakanlar Kurulu, İhtilal Mahkemeleri karşısında büyük direnç göstermiştir. Sivil bakanlar tasarının karşısında yer almış bu durumu aşırılık olarak değerlendirmişlerdi. Bu gelişme darbenin ilk gününde oluşan Sivil-Asker birlikteliğinin ilk kırılma noktası olmuştur. Böylece hükümet içinde sivillerin tasfiyesinin önünü açılmıştır. MBK, Bakanlar Kurulu üzerindeki baskısını göstermiş ve İhtilal Mahkemeleri yasalarmıştı. İhtilal Mahkemeleri uygulanmasa da her defasında tepkiler karşısında tehdit olarak kullanılmıştır.⁸⁴

Halkın darbeler karşısında tutumuna bakıldığında, tepkilerini göstermek için iki önemli engelle karşılaştıkları görülmektedir. Ordunun halk nezdinde ki yeri son derece önemliydi ve halkın buna karşı gelemediği açık bir şekilde ortadadır. Bunun yanı sıra Türkiye'de toplum böylesine önemli gelişmeler karşısında tepki verecek nitelikte örgütlenmemişti. Sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler, sendikalar bu olgunun karşısında son derece zayıf kalmıştır.⁸⁵ Bu yapıların zayıflığı neticesinde halkın siyasal hayata damgasını vurmasının engellenmiştir. Ülkeyi açmazlardan kurtaran halk, siyasi yapıdan uzak tutulmaya çalışılmış ve aydın ile asker bu mekanizmayı diyaft etmiştir. Bu yapının temelde özgür ve demokrasi yapısından yoksun tutulması Türkiye'nin

⁸⁴ İpekçi ve Coşar, age, ss. 325-329

⁸⁵ Esin, age, s. 104-105

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

yapısal dönüşümünün ön koşullarının henüz hazırlanmadığını göstermektedir. Bu atılımların her defasında engellenmesi halkın rolünü tartışma unsuru haline getirmiştir.⁸⁶

Darbe sonrasında içyapıdaki tepkinin böylesine karmaşık olmasına karşın dış tekiler net ve pragmatist bir çizgiye sahipti. MBK kısa zamanda birçok ülke tarafından tanınmıştı. 27 Mayıs sabahı Alparslan Türkeş'in radyodan okuduğu bildirisinin son kısmında “*Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta sulh, cihanda sulh'tur*” ifadesi yeni yönetimin dış politikasını da ortaya koymuştu. Bu durum DP'nin iktidar döneminde dış politika ivmesinde bir kayma olduğu iddialarını da beraberinde getirmiştir. Oysa DP iktidarı boyunca sıkı bir batı müttefiki olmuştur. Öyle ki siyasi hayatı boyunca dış politikada en fazla eleştirisini de bu nedenle almıştır. Bildiride batı ile ilişkilerini daha sıkı bir şekilde devam ettirilmesi ABD'ye verilen en önemli mesajdı. Darbe batı karşıtlığıyla değil tam tersine batı müttefiki şeklinde yapılmıştı. Böylece ABD'den gelebilecek tepkilerin önüne geçilmeye çalışılmıştı. Bu durum darbenin perde arkasında CIA başta olmak üzere batılı güçlerin olduğu iddialarını da beraberinde getirmiştir. Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerin var olduğu gibi karşılıklı saygı çerçevesinde devam edeceği belirtilirken, Sovyet Rusya ile ilişki konusunda ise komşuluk ilişkilerini ilerletmeyi planladıklarını, ancak bu durumda Sovyet Rusya'nın adımlarının son derece önemli rol alacağı belirtilmiştir. Kıbrıs meselesinde Yunanistan ile ilişkilerin iyileşmesinde adımların atılacağını bu adımların Kıbrıs meselesinin çözümüne dayalı olduğu, Kıbrıs'ta Türk varlığının sorunlarının çözülmesi ve yaşanan sıkıntıların giderilmesinde mutlak tavırlarının Zürih ve Londra antlaşmaları kapsamında devam edileceği vurgulanmıştır.⁸⁷

Sami Küçük, darbenin tarihi kararlaştırıldığında iki önemli unsur göz önüne alındığını belirtmiştir. Bunlardan Hindistan Devlet Başkanının ziyaretinin gerçekleştirilmesi beklenmiştir.⁸⁸ Darbenin böylesine bir gezi öncesinde yapılması ülkenin saygınlığını olumsuz etkileyeceği göz önüne alınmıştır. Daha önemlisi Haziran ayının ilk haftası Yunanistan'da yapılacak olan NATO toplantısıydı. Bu toplantı öncesinde darbe gerçekleşmeliydi. Toplantı sırasında gerçekleşecek bir hareketi engellemek için NATO'nun müdahalesinden korkulmuştu. Nitekim Lübnan'da Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında yaşanan iç savaşta ülkenin Hıristiyan Cumhurbaşkanı ABD'den yardım istemişti. ABD bunun üzerinde Türkiye'ye haber bile vermeden Adana'daki İncirlik Üssünü bir hareket merkezi gibi kullanarak Lübnan'daki

⁸⁶ Kurtuluş Kayalı, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart, İletişim Yayınları, İstanbul-2000, s. 29

⁸⁷ <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP24.htm/> Erişim Tarihi: 01.06.2018

⁸⁸ Milliyet, 23.05.1960, s.1

iç savaşa müdahale etmişti. ABD'nin böylesine bir müdahale ihtimalini sıfıra indirmek için bildiride NATO ve CENTO'ya bağlılık ifadeleri vurgulanmıştı. Darbenin aynı dönemde gerçekleşen birçok darbenin aksine batı karşıtı olmadığı vurgulanmıştı. Bunun yanı sıra darbe sonrasında ABD ile en kısa zamanda iletişime geçilmiştir.⁸⁹

MBK, darbe sonrasında karargâha davet edilen isimlerden Selim Sarper'e NATO antlaşmasında, hükümete karşı girişim olursa müdahale edileceği maddesinin olup olmadığını sormuşlardır. Selim Sarper böyle bir maddenin olmadığını belirtmiştir. Aynı görüşmede Selim Sarper'e Dışişleri Bakanlığı teklif edilmişti. Selim Sarper teklif karşısında çekimser davranmıştı. Ancak diğer bürokratlar gibi o da darbeye hizmet etmek zorunda kalmıştır.⁹⁰ Selim Sarper'in seçilmesi ne bir tesadüf ne de bir mecburiyetti. Selim Sarper, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya'ya büyükelçi olarak görev yaptığı sürede iki ülke arasında en gergin dönemini yaşamıştı. Bunun yanı sıra BM ve NATO'da görev almıştı. Batıyı yakından tanıyan Sarper, batıda da yakından tanınmaktaydı.⁹¹

MBK Dışişleri Bakanı olan Selim Sarper'in 02.06.1960 tarihinde yaptığı basın toplantısında yeni yönetimin o güne kadar imzalanmış olan antlaşmalara sadık kalacağını ve müttefiklerle (ABD ve Avrupa) ilişkilerinin daha sıkı hale getirileceğini belirtmiştir. Bir gazetecinin başbakan Adnan Menderes'in planladığı Sovyet Rusya gezisinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorusuna Sarper, konunun değerlendirildiğini belirtmişti. Kıbrıs konusunda yapılan anlaşmalara sadık kalacaklarını ve hükümlerine göre hareket edileceğini belirtmiştir.⁹²

ABD gibi Sovyet Rusya'ya da ilişkilerin normalleşme sürecinin devam etmesi için MBK'yı tanıdı.⁹³ Darbeden bir gün sonra New York Times gazetesinde yer alan yorumda Adnan Menderes'in muhalif tüm hareketlere karşı direnç göstereceği kanaatinin ABD Yönetiminde hâkim olduğunu ve ordu içerisinde hareketlenmeler olsa

⁸⁹ Küçük, age, s. 89; İpekçi ve Coşar, age, s. 234; Burada belirtilen antlaşma Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında İş Birliği Anlaşmasıdır. 5 Mart 1959 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve ABD Büyükelçisi Fletcher Warren arasında imzalanan antlaşma 9 Mayıs 1960 tarihinde TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın ilk maddesinde: “Türkiye'ye karşı tecavüz vukuunda, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, talebi üzerine Türkiye Hükümetine yardım etmek için, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek şekilde ve Ortadoğu'da sulh ve istikran idameyi istihdaf eden müşterek karar suretinde derpiş edildiği veçhile, silâhli kuvvetlerin kullanılması da dâhil olmak üzere Amerika Birleşik Devletlerinin Anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.” ifadesi MBK üyeleri arasında kaygıya neden olmuştur. Resmi Gazete, 16.05.1960, Sayı: 10506

⁹⁰ Özdağ, age, s. 293

⁹¹ The New York Times, A Symbol of Continuity; Selim Sarper, 4 Haziran 1960, s.3

⁹² Milliyet, 02.06.1960, s.1

⁹³ CIA, Current Intelligence Weekly Summary, 02.06.1960, 2277/60.

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

bile Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un Adnan Menderes'e sıkı sıkıya bağlı olmasının askeri darbe ihtimalini azaltmıştı.⁹⁴ Buna karşın CIA gönderdiği raporlarda ordu içerisindeki muhaliflerin siyasi çalkantılar nedeniyle her geçen gün güç kazandığı belirtilmiştir. Bu duruma örnek olarak da Kayseri Olayları ve Harp Akademisi öğrencilerinin yürüyüşü kanıt olarak görülmektedir. Darbe öncesi gelişmeleri yakından takip eden ABD, darbe sonrasında ilk irtibata geçilen ülke olmuştur. 30 Mayıs 1960 tarihinde ABD, MBK tanıdığını duyurmuştur. ABD görüşmeleri sıklaştırarak uzun zamandır talep ettiği TSK'da tasfiye sürecinin başlamasında MBK'yı teşvik etmiştir. MBK içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan çıkmak için ABD'den 400 milyon kredi talep etmiştir. ABD yılsonunda Türkiye'ye 103 milyon dolarlık yardım yapmıştır.⁹⁵

Türkiye'de yaşanan darbe dünya da genel anlamda olumlu karşılanmıştır. Bunun yanı sıra demokratik yapıyı güçlendirmek için yapıldığı öne sürülen darbenin komşu ülke olan İran'da Şah'a karşı hareketleri etkilemiştir. Böylece Şah'a karşı olaylar artmıştı.⁹⁶ Abbot Smith tarafından 3 Haziran 1960 tarihli raporunda İran'da Şah'a karşı darbe ihtimalinin arttığı belirtilmektedir. Toplumsal olayların her geçen gün arttığı ülkede, askerin bu tablo karşısında darbe yapmakta gönülsüz olması Şah'ın şansını artırmıştır. İran'da yaşanan siyasi gelişmelere 27 Mayıs 1960 darbesinin son derece önemli etki ettiğinin altı çizilmiştir. Bu etkinin Irak ve Pakistan'daki toplulukları etkilediği ve olayların artmasına katkı sağladığı ifade edilmiştir.⁹⁷

Nazım Hikmet'in 29 Haziran 1960 tarihinde Yunanistan *I Avgi* gazetesine verdiği röportaj "*Türkiye Komünistleri Darbeyi İlerleme Olarak Görüyor*" başlığı ile yayınlanmıştı. Nazım Hikmet, Evangelos Panteleskos'a verdiği röportajda 27 Mayıs 1960 darbesiyle ilgili açıklamalarda bulunmuştu. Türkiye'de yaşanan olaylarda komünist öğrencilerin son derece önemli bir rol oynadıklarını (Nazım Hikmet Doğu Almanya'dan yayın yapan Bizim Radyo'nun Türkiye'de bu hareketlerin en büyük tetikleyicilerinden olduğunu iddia etmiştir), yeni rejimin ülkede siyasi yasak ve baskıların bir sonucu olduğundan dolayı daha özgür bir ülke ortaya çıkacağını söylemiştir. Bu kapsamda sendikalardan, sivil toplum örgütlerine, siyasi partilere kadar komünist faaliyetlerin daha rahat ve güçlü faaliyet göstereceğini vurgulamıştı. Darbe ile beraber ülkenin batı taraftarı bir çizgi yerine tarafsızlık politikasını benimsemesi gerektiğinin altını çizen Nazım Hikmet, batı yanlısı dış politika yerine komşularıyla iyi ilişkileri içinde olan bir Türkiye olacağını umduğunu belirtmiştir. Böylece Arap ülkeleri, Yunanistan, İran ve Pakistan'ın da içinde bulunduğu bir bağlantısızlar bölgesi oluşturması gerektiğini söylemişti. Nazım Hikmet, Türkiye'de hiçbir komünist partinin

⁹⁴ Özdağ, age, s. 293

⁹⁵ Özdağ, age, s. 345

⁹⁶ NSC Briefing, Turkey, 30.05.1960, sayı belirtilmemiştir.

⁹⁷ CIA-RDP79R00904A000500020032-2

bulunmadığını ve 40 yıldır var olduğunu söyleyen Cemal Gürsel'in ifadesine katılmadığını belirtmiştir. Cemal Gürsel'in Menderes hükümetinin bir alışkanlık haline getirdiği Komünist Parti iftirasını yapmadığını belirterek bu davranışın yeni dönemin sinyalleri olduğunu belirtmiştir. Muhtemelen bu tutum değişikliği gelecekte yaşanacak demokratik gelişmelerin habercisi olduğunu beklediğini ifade etmiştir.⁹⁸

Sovyet Rusya Devlet Başkanı Nikita Kruşçev'in Adnan Menderes döneminde planlanan gezisini gerçekleştirme çabalarına karşın, ülkede mevcut durumda gezinin gerçekleşmesine imkân olmadığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. Sovyet Rusya Dışişleri tarafından geri çağrılan Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Rizov, mevcut durum hakkında bilgilendirme yapmıştır.⁹⁹ MBK Dışişleri Bakanı olan Selim Sarper'in ABD'nin Ankara Büyükelçisi Fletcher Warren ile yaptığı görüşmelerde Sovyet Rusya Devlet Başkanı Nikita Kruşçev'in, Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Rizov tarafından 2 Temmuz 1960 tarihinde ulaştırılan bir mektup göndermiştir. Kruşçev mektubunda yeni kurulan hükümeti tanıdıklarını ve Sovyet Rusya'nın uzun süredir devam ettirdiği Türkiye'nin tarafsızlık politikası kapsamında maddi yardıma hazır olduklarını belirtmiştir. Selim Sarper, bu yardım miktarının net olmadığını ancak teknik ve para yardımının yüklü olacağını belirtmiştir. Sovyet Rusya, Adnan Menderes döneminde başlayan ilişkilerin devam etmesini, planlanan ziyaretin gerçekleşmesi için Cemal Gürsel'i davet etmiştir. Cemal Gürsel'in bu teklifi reddettiğini; ancak Sovyet Rusya'dan yoğun bir baskı (heavy pressure) olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Buna karşın ABD'nin yardım konusunda biraz hızlı adım atması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında görüşme de döviz tasarrufu sağlayacak bir dizi önlemden ele alınmıştır.¹⁰¹

Buna karşın ABD yetkilileri Türkiye'ye yapılacak yardıma pek sıcak bakmamışlardı. ABD ile yapılan görüşmeler, imzalanan antlaşmalara rağmen bir türlü yardımlar gelmemişti. ABD daha ilk gününden itibaren batı taraftarı görülse de cuntaya yardım etmekte önemli sakıncaları duymaktaydı. ABD'nin önemli bürokratlarından James W. Riddleberger (Uluslararası İşbirliği Direktörü ICA), yardımlar için güvence arayışına girmişti. ABD Başkanı Harry S. Truman'ın Avrupa ülkelerine yaptığı yardımlarda önemli isimlerden olan Riddleberger'in aradığı güvenceyi CIA Başkanı

⁹⁸ Foreign Press Bulletin, CIA-RDP78-03107A0006000200221-1

⁹⁹ Milliyet, 21.06.1960, s.1

¹⁰⁰ Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yaklaşması Kruşçev son yıllarda ortaya koyduğu stratejik planlama ile Türkiye, Yunanistan ve İran üzerinde baskıyı artırarak bu ülkeleri kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Yıllarca bu ülkeler için tehdit olarak görünen Sovyet Rusya, Kruşçev ile bu görüntüsünden uzaklaşarak ülkelere ekonomik destek planları açıklamıştır. Ortadoğu'da etkin olan bu stratejiyi yaymaya çalışması ABD'de büyük bir endişeye neden olmuştur. Bu nedenle ABD, MBK ile bağlarını güçlendirerek bölgedeki istihbarat faaliyetlerini artırmıştır. Central Intelligence Bulletin, 6 Temmuz 1960, CIA-RDP79T00975A005200050001-8 ve Central Intelligence Bulletin, 8 Haziran 1960, CIA-RDP79T00975A005100330001-8.

¹⁰¹ Central Intelligence Bulletin, 06.07.1960, CIA-RDP79T00975A005200050001-8.

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

Allen Dulles vermiştir. Dönemin CIA Başkanı Allen Dulles Avrupa'ya önemli bir ziyarette bulunmuştu. Bu ziyaret kapsamında yapılan görüşmelerde en dikkat çeken unsur ise Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdu. Öncelikli olarak Adnan Menderes ve DP öne çıkan üyelerinin yargılanmasıyla yakından ilgilenmişti. Bu süreçten endişelerini görüşmelerde iletmiş, MBK'ya hoşgörüsünü kaybetmemesi gerektiğini ifade etmişti. Allen Dulles, MBK'nın bu konuda çok katı görünmediğini belirtmiştir. Riddleberger, Türkiye'ye verilmesi planlanan yüklü kredi için yapılacak antlaşmasının uygulanabilirliğinde tereddütlerinin olduğunu belirtmiştir. Riddleberger, MBK'nın batı eksenli dış politikasını her an değiştirme kaygısını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Riddleberger'e göre MBK'nın ekonomik yardımlar sonrasında batı yanlısı duruşundan vazgeçeceği tehlikesinin olduğunu iletmiştir. Riddleberger'in bu kaygıları karşısında Allen Dulles güvence vermiştir. Allen Dulles, Türkiye'nin istikrarının uzun bir sürede devam edeceğini bunun için beraber çalışacaklarını (batı yanlısı politikanın katı bir şekilde devam edeceğini) belirtirken bu konudaki soru işaretlerini yok etmiştir. Böylece ABD'nin MBK hakkındaki kaygıları son bulmuştur. Bu durum göstermektedir ki, 27 Mayıs 1960 darbesi hakkında bilgi alamadığından ötürü yeni yönetime kaygı duyan CIA ve ABD kısa sürede bu kaygılarını sonlandırarak MBK'nın yaşamasında önemli bir güç vermiştir. Böylece CIA başkanı Allen Dulles'in belirttiği üzere Türkiye üzerinde CIA'nın faaliyetleri artmıştı.¹⁰²

Sonuç

CIA kurulduğundan itibaren Türkiye'de yoğun bir faaliyet göstermiştir. Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle önemli bir nokta olarak görülmüştür. 27 Mayıs 1960 darbesi öncesindeki siyasi gelişmeleri yakından takip eden genç subayların DP'ye karşı soğuk baktıklarının üzerinde sık sık durmuştur. Ancak tüm gelişmeler ve olumsuzluklara karşın CIA, Türk Silahlı Kuvvetlerinde komuta kademesi dışında bir darbenin gerçekleşebileceği ön görüşünde bulunmamıştır. İşte bu durum 27 Mayıs 1960 sabahında CIA'nın darbe karşısında tavrına yansımıştır. Darbenin kimler tarafından ve hangi amaca yönelik yapıldığı ile ilgili ellerinde yeterince bilgi bulunmayan CIA, olayları anlamlandırmakta zorluk çekmiştir. Öyle ki Cemal Gürsel Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevinde bulunması ve Türk Silahlı Kuvvetler nezdinde sevilen bir isim olmasına karşın CIA tarafından tanınmamıştır.

CIA'nın arşiv belgelerine bakıldığında tüm gelişmelere karşın CIA ülkede böylesine bir darbenin olacağı ön görüşüne bulunmamıştır. Bu durum 27 Mayıs 1960

¹⁰² İlgili belgede Türkiye'ye geldiğini hakkında bilgi bulunmasa da Türkiye'deki durum detaylıca yer almıştır. Böylece Allen Dulles'in bu gezi kapsamında Türkiye'ye geldiğini ve yetkililerde görüşüldüğü ortaya çıkmaktadır. Memorandum For The Record, 9 Kasım 1960, CIA-RDP80B01676R002700020011-1

öncesinde CIA'nın Türkiye'deki faaliyetleri iç gelişmelerden ziyade komşu ülkelerdeki gelişmelere odaklı olduğu görülmektedir. Bu nedenle 27 Mayıs 1960 darbesi CIA içinde bir milat olmuştur. Stratejik konumu nedeniyle ülkedeki gelişmelerin daha detaylı takip edilmesi gerekliliği nedeniyle CIA iç istihbarat faaliyetlerini güçlendirmiştir. CIA'nın elindeki bilgilerin yetersizliği nedeniyle darbeye karşı tavır geliştirme de kararsız kalmıştır. Ancak 27 Mayıs 1960 darbe bildirisinde batı ile ilişkilerin sıkı bir şekilde devam edileceğine vurgu yapılması ve ilk temaslarda ABD'li yetkililerin olumlu görüşleri kısa sürede yeni yönetimi kabul etmesiyle neticelenmişti. Yeni yönetimi kabul eden CIA ülkedeki gelişmeleri yakından takip ederken, ABD'nin de yeni yönetime güven vermesi konusunda teşvik etmiştir.

Bu durum göstermektedir ki CIA darbenin öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı tutumda bulunmuştur. Öncesindeki gelişmeleri yakından takip eden ve gelişmeleri karşısında tutum belirtirken, darbe sonrasında kısa bir süre olayı anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu süreçte darbenin batı yanlısı politikayı sıkı bir şekilde devam edeceğinin belirtilmesi ve çıkarlarına uygun hareket edilebileceği ön görüşü neticesinde 27 Mayıs yönetimi ile kaygılar yerini iyi ilişkilere bırakmıştır. Böylece MBK aldığı bu destek ile yoluna devam etmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

CIA-RDP90-01208R000100030022-6
CIA-RDP79T00975A005000440001-7
CIA-RDP79R00890A001200040017-2
CIA-RDP79T00975A004900120001-4
CIA-RDP79R00890A001100010032-9
CIA-RDP79R00890A001100050004-6
CIA-RDP79R00890A001200050005-4
CIA-RDP79-00927A002700060001-8
CIA-RDP79T00975A005100110001-2
CIA-RDP79R00890A000900050015-7
CIA-RDP79T00975A003500200001-0
CIA-RDP79R01012A023700010011-8
CIA-RDP79R00967A000800020006-6
CIA-RDP79T00975A005000380001-4
CIA, RDP86B00269R000400060003-8
CIA-RDP79R00890A001200060008-0
CIA-RDP79R00890A001200060012-5
CIA-RDP79R00890A001200050027-0
CIA-RDP79R00904A000500020024-1
CIA-RDP79R00890A001200060012-5
CIA, Current Intelligence Weekly Summary, 02.06.1960, 2277/60.
CIA-RDP79R00904A000500020032-2
CIA-RDP78-03107A0006000200221-1
CIA-RDP79T00975A005200050001-8
CIA-RDP79T00975A005100330001-8.
CIA-RDP79T00975A005200050001-8.
CIA-RDP80B01676R002700020011-1
CIA-RDP79R01012A023700010011-8

2. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi
Milliyet Gazetesi
Resmi Gazete
The New York Times

3. Eserler

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, 8. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul-2009

AKYAZ, Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul-2002

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Cilt 3, Remzi Kitapevi, İstanbul-2011

AYDEMİR, Talat, *Hatıratım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul- 2010

BAŞGİL, Ali Fuat, , *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım*, Çev. Cemal Aydın, Yağmur Yayınları, İstanbul-2006

BATUR, Muhsin, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, Üçüncü Baskı, Milliyet Yayınları. İstanbul-1985

BAYAR, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul-1969

BİRAND, Mehmet Ali, Can DüNDAR, Bülent ÇAPLI, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul-2007

CEM, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 20. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2010

DAVID, Steven, *Third World Coup d'Etat and International Security*, Balimore: Johns Hopkins University Press, 1987

DULLES, Allen W., *The Craft of Intelligence: America's Legendary Spy Master on The Fundamentals of Intelligence Gathering for a Free World*, The Lyons Press, Guilford-2006

ERİM, Nihat, *Günlükler 1925-1979*, C.2, Yayına Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2005

ESİN, Numan, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul-2005

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, 8. Baskı, Siyasal Kitapevi. Ankara- 1993

GÜLEN, Nejat, *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*, Kastaş Yayınevi, İstanbul-2005

GÜRSOY, İdris, *Dokuz Subay Olayı ve Samet Kuşçu (27 Mayıs Darbesinin Ayak Sesleri)*, Kaynak Yayınları, İstanbul-2012

İLERİ Rasih Nuri, *27 Mayıs Menderes 'in Dramı*, Yalçın Yayınları, İstanbul-1986

İPEKÇİ, Abdi ve Ö. Sami Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, Cilt 1, Milliyet Yayınları, İstanbul-1965

CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi

KAYALI, Kurtuluş, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart, İletişim Yayınları, İstanbul-2000

KOÇAŞ, Sadi, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar*, C.1, Cem-May Dağıtım, İstanbul-1977

KÜÇÜK, Sami, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Hareketi*, Mikado Yayınları, İstanbul-2008

MUMCU, Uğur, *İnkılap Mektupları*, Tekin Yayınevi. İstanbul- 1987

ÖZDAĞ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul-1997

ÖZKAYA, Şükran, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul-2005

POWER, Francis Gary and Curt Gentry, *Operation Overflight: A Memoir of the U-2 Incident*, Potomac Books, 2003

STOCKWELL, John, *The Praetorian Guard The U.S. Role in The New World Order*, Published by South End Press-1999

TÜRKEŞ, Alparslan, *27 Mayıs ve Gerçekler*, Berikan Yayınları, Ankara-2000

ÜNSALDI, Levent, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Çev. Orçun Türkay, 1. Basım, Kitap Yayınevi. İstanbul- 2008

ZURCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul-2000

4. Makaleler

AKANDERE, Osman, "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-76/1946-genel-secimleri-ve-sonuclari-uzerinde-iktidar-ve-muhalefet-partileri-arasinda-yapilan-tartismalar-ii/>Erişim Tarihi: 12.05.2018

BEZCİ, Egemen ve Nicholas Borroz, "The CIA and Turkish Coup", <https://warontherocks.com/2016/09/the-cia-and-a-turkish-coup/>Erişim Tarihi: 21.07.2018

DAVID, Steven, "Soviet Involvement in Third World Coups", *International Security*, S. 11, 1986

GUNN, Christopher, "The 1960 Coup in Turkey: A U.S. Intelligence Failure or a Successful 'Intervention?'", *Journal of Cold War Studies*, S. 17, 2015

İLKAY, Yasemin, "Kızılay Meydanı'nın Politik-Sembolik Anlamı: 1960-1964 Yılları Arasında DP Karşıtı Hareket", *Mülkiye Dergisi*, S.261. c. 32, 2008

KARPAT, Kemal H., "Political Development in Turkey 1950-1970", *Middle Eastern Studies*, S. 8, 1972

KİM, C. I. Eugene and Ke-soo Kim, "The April 1960 Korean Student Movement", *The Western Political Quarterly*, S. 17, No. 1. 1964

OLGUN, Kemal “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, S.79, C. 27. 2011

5. Tez

ASLAN Ömer, “U.S. Involvement in Military Coups D’etat in Turkey and Pakistan During The Cold War: Between Conspiracy and Reality”, Yayınlanmış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi. Ankara-2016

6. Bildiri

KIYANÇ, Sinan “Soğuk Savaş Yıllarında CIA’nın Türkiye’deki Faaliyetleri (1945-1960)”, *II. Uluslararası Demokrasi, Emperyalizm, Hegemonya ve İstihbarat Faaliyetleri Sempozyumu*, 30 Kasım-2 Aralık 2017, Atatürk Araştırma Merkezi, Giresun-2007

7.Web Adresleri

<https://www.cia.gov/about-cia/>Erişim Tarihi: 01.05.2018

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP24.htm>Erişim Tarihi: 06.05.2018